

ΙΣΤΟΡΙΑ
’Η
ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΑ;
τοῦ Ρολάν Μπάρτ
μετάφραση: Λίζυ Τσιριμώκου

Υπῆρχε κάποτε στή γαλλική ραδιοφωνία μιά ἐκπομπή ἀφελής καὶ συγκινητική συνάμα: συγκινητική, ἐπειδὴ ἥθελε νά ὑποδηλώσει στό εὐρύ κοινό ὅτι δέν ὑπάρχει μόνον ίστορία τῆς μουσικῆς, ἀλλὰ ὅτι ὑπάρχουν ἔπισης καὶ σχέσεις ἀνάμεοσα στήν ίστορία καὶ στή μουσική· ἀφελής, γιατί οἱ σχέσεις αὐτές φαινόταν νά συμπυκνώνονται σέ μιά ἀπλή χρονολογία.

Ακούγαμε λόγου χάρη: «1789: Σύγκληση τῶν γενικῶν τάξεων – ἀνάκληση τοῦ Necker – κοντσέρτο ἀριθμ. 4, σέ ντό ἐλάσσονα, γιά ἔγχορδα τοῦ B. Galuppi», δίχως νά μποροῦμε νά διακρίνουμε ἄν δ ὑπεύθυνος τῆς ἐκπομπῆς ἥθελε νά μᾶς πείσει ὅτι ὑπάρχει κάποια ἀναλογική σχέση ἀνάμεσα στήν ἀνάκληση τοῦ Necker καὶ στό κοντσέρτο τοῦ Galuppi ἥ ἄν ἥθελε νά ὑποδηλώσει ὅτι καὶ τό ἔνα καὶ τό ἄλλο ἀποτελοῦν μέρος τοῦ ἕδιου αἴτιακού συνόλου ἥ ἄν, ἀπεναντίας, ἥθελε νά μᾶς ἐπισημάνει μιά ἐρεθιστική συνύπαρξη, σάμπως νά ἔπειτε νά σταθμίσουμε ὅλη τήν ἀνομοιογένεια ἐνός κοντσέρτου καὶ μᾶς ἐπανάστασης· ἐκτός πάλι, ἄν δ στόχος ἦταν, μέσω μᾶς ίστορικής ἐπίφασης, νά μᾶς φανερώσει ὑπανικτικά τήν ἀταξία τῆς αἰσθητικῆς παραγωγῆς, τήν οἰηση τῆς δλιστικῆς ίστορίας, ἀφήνοντας νά γελοιοποιηθεῖ μόνη τῆς ἥ μέθοδος πού συνδέει τή ναυτική ἥττα στήν Hougue μέ τίς σονάτες τοῦ Corelli, τήν ἐκλογή τοῦ προέδρου Doumer μέ τίς «Φωνές τοῦ κόσμου» τοῦ Honegger.

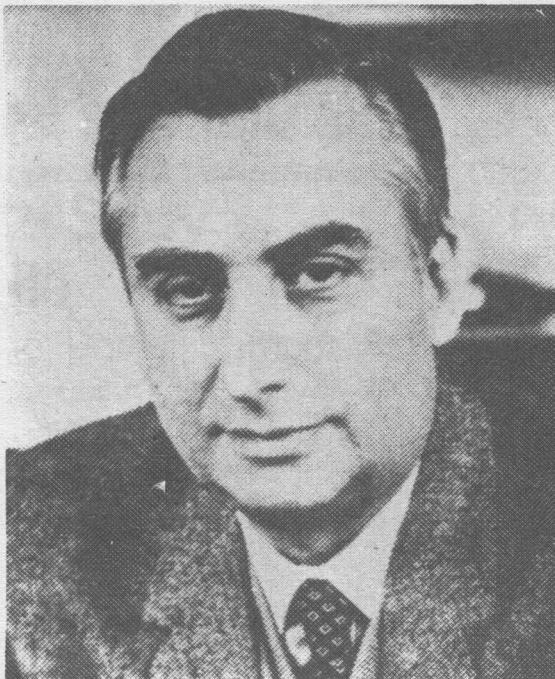
«Ἄσ αφήσουμε δύμως αὐτήν τήν ἐκπομπή· μέσα στήν

ἀπλοϊκότητά της, δέν κάνει τίποτε ἄλλο παρά νά ἐπαναθέτει στό εὐρύ ἀκροαματικό κοινό τό παλιό πρόβλημα τῶν σχέσεων τῆς ίστορίας καὶ τοῦ ἔργου τέχνης· πρόβλημα πού δρίσκεται στό κέντρο ἔντονων συζητήσεων, περισσότερο ἥ λιγότερο εὔστοχων καὶ περίτεχνων, ἀφότου ὑπάρχει μιά φιλοσοφία τοῦ χρόνου, δηλαδή ἀπό τόν περασμένο αἰώνα. Ἐχουμε μπροστά μας δυό ἡπείρους: ἀπό τή μιά μεριά ὁ κόσμος, ἥ πληθώρα τῶν γεγονότων του, πολιτικῶν, κοινωνικῶν, οἰκονομικῶν, ἰδεολογικῶν· ἀπό τήν ἄλλη τό ἔργο φαινομενικά μοναχικό, πάντοτε ἀνφίσημο, ἐφόσον ἐπιδέχεται ταυτόχρονα πολλές σημασίες. Τό ἵδεωδες προφανῶς θά ἦταν αὐτές οἱ δυό ἡπειροί ν' ἀποτελούσαν συμπληρωματικές μορφές καὶ, παρόλη τήν ἀπόστασή τους στό χάρτη, νά μπορούσαμε, μέσω μᾶς ἴδεατής μετατόπισης, νά τίς προσεγγίσουμε, νά τίς ἐγκιβωτίσουμε τή μιά μέσα στήν ἄλλη, δπως περίπου τοῦ Wegener¹ ἀνασυγκόλλησε τήν Ἀφρική μέ τήν Ἀμερική. Δυστυχῶς δυμάς αὐτό δέν είναι παρά χίμαιρα: οἱ μορφές ἀντιστέκονται ἥ, πράγμα πού είναι ἀκόμη χειρότερο, δέν μεταβάλλονται μέ τόν ἕδιο ωθόμο.

Στήν πραγματικότητα, ὡς τώρα, τό πρόβλημα αὐτό δέν θεωρήθηκε λυμένο παρά μόνο κάτω ἀπό τό φῶς τῶν συστηματικῶν φιλοσοφιῶν, δπως τοῦ Χέγκελ, τοῦ Ταΐν, τοῦ Μάρκ. «Ἐξα ἀπό τά συστήματα, μύριοι οἱ συσχετισμοί, ἀξιοθαύμαστοι γιά τίς γνώσεις καὶ τήν ἐπινοητικότητά τους, ἀλλά, καθώς φαίνεται, ἔξαιτίας μᾶς ὑστατής συστολῆς, πάντοτε ἀποσπασματικοί· γιατί ὁ ίστορικός τής λογοτεχνίας ὑπαναχωρεῖ μόλις πλησιάζει τήν πραγματική ίστορία: ἀπό

* Τό κείμενο αὐτό τοῦ Ρολάν Μπάρτ δημοσιεύτηκε γιά πρώτη φορά στήν καθιερωμένη στήλη *Débats et Combats* (Συζητήσεις καὶ Διαμάχες) τοῦ περιοδικοῦ *Annales*, τεύχ. 3, Μάιος-Ιούνιος 1960. Ἀποτελεῖ τό τρίτο μέρος τοῦ τόμου *Sur Racine* (Πάνω στό Ρακίνα), δπου δ Μπάρτ συσσωμάτωσε καὶ δυό διάδομη μελέτες του γιά τό Ρακίνα (έκδ. Seuil, coll. «Pierres Vives», 1963). Ἡ μετάφραση ἔγινε ἀπό τήν ἐπανέδοση τοῦ διδιλίου στίς ἐκδόσεις Seuil, coll. Points (Littérature), 1979.

1. (Σ.τ.Μ.) A.L. Wegener (1880-1930): γερμανός γεωφυσικός καὶ μετεωρολόγος. Συγγραφέας τοῦ ἔργου *Die Entstehung der Kontinente und Ozeane* (Ἡ γένεση τῶν ἡπείρων καὶ τῶν ὥκεανῶν), 1915, δπου ἔκθεται τή θεωρία του περί σταδιακής μετατόπισης τῶν ἡπείρων.

τή μιά ήπειρο στήν αλλή άνταλλάσσονται μερικά σήματα, έξαιρονται δισμένες σιωπηρές διμοδοξίες. Ουσιαστικά δύμας ή μελέτη καθεματικής άπό τίς δυό αυτές ήπειρους άναπτυσσεται κατά τρόπο αύτόνομο: ή επικοινωνία τών δυό γεωγραφιών δέν είναι άρμονική.

"Ας δούμε μιά ίστορια λογοτεχνίας (όποιαδήποτε, δέν καταρτίζουμε κατάλογο απονομής δρασείων, έξετάζουμε ένα status): η ίστορια έδω είναι παρούσα μόνο κατ' άνομα, είναι μιά σειρά μονογραφιών, καθεμιά άπό τίς δύοις, σέ γενικές γραμμές, περικλείει ένα συγγραφέα και τόν μελετᾶ ἀποκλειστικά· στήν περίπτωση αυτή, η ίστορια είναι διαδοχή μεμονωμένων άνδρων· μέ δύο λόγια, δέν είναι ίστορια, είναι χρονικό. Βέβαια, η προστάθεια γενίκευσης ύπάρχει (δύο καί περισσότερο μάλιστα), μέ αξονα άναφοράς τά λογοτεχνικά είδη ή τίς σχολές· ώστόσο περιορίζεται πάντοτε στό χώρο τής λογοτεχνίας· είναι ένας στιγματικός χαιρετισμός στήν ίστορική ύπεροχη, δρεπτικό πρίν άπό τό κύριο πιάτο: τό συγγραφέα. Κάθε λογοτεχνική ίστορια μάς παραπέμπει έτοι σέ μιά ένιατα διαδοχή κλειστών κριτικών: καμιά διαφορά άναμεσα στήν ίστορια καί στήν κριτική· μπορούμε, δίχως καμιά μεθοδολογική διατάραξη, νά περνάμε άπό τό Rakinya στό Thierry Maulnier στό κεφάλαιο περί Rakinya τής Ιστορίας τής γαλλικής λογοτεχνίας στό IZ' αιώνα του A. Adam: ή γλώσσα άλλαζει, δχι ή σκοπιά· και στήν δυό περιπτώσεις, τά πάντα ξεκινούν άπό τό Rakinya και διαχέονται ποικιλότροπα, έδω πρός μιά ποιητική, έκει πρός μιά τραγική ψυχολογία: στήν καλύτερη περίπτωση, η λογοτεχνική ίστορια είναι πάντοτε ή ίστορια τών έργων.

Μπορεῖ νά είναι τίποτε άλλο; Κατά κάποιον τρόπο, ναι: μιά ίστορια λογοτεχνίας είναι δυνατή πέρα από τά ίδια τά έργα (αυτό θά τό έξηγήσω άμεσως). Ήστόσο, δπως καί άν έχει τό πρόγμα, η γενική ένατίωση τών ίστορικών τής λογοτεχνίας νά περάσουν λικριδώς άπό τή λογοτεχνία στήν ίστορια σημαίνει τό

έξης: δτι ένπάφχει ένα ίδιαίτερο status τής λογοτεχνικής δημιουργίας, δτι δχι μόνο δέν μπορούμε ν' άντιμετωπίσουμε τή λογοτεχνία δπως θ' άντιμετωπίζαμε δποιοδήποτε άλλο ίστορικό προϊόν (κάτι πού κανείς δέν σκέπτεται λογικά), άλλα έπισης δτι η ίδιαίτεροτητα αυτή τού λογοτεχνικού έργου άντιφάσκει ως ένα βαθμό μέ τήν ίστοριά· μέ δύο λόγια, τό έργο είναι ούσιαστικά παράδοξο, είναι ταυτόχρονα σημειο μάς ίστοριας και έναντιώση σ' αυτήν τήν ίστοριά. Αυτό είναι τό θεμελιώδες παράδοξο πού έποφώσκει μέ περισσότερη ή λιγότερη διαύγεια στής ίστορίες λογοτεχνίας πού διαθέτουμε. Όλοι άντιλαμβάνονται καλά δτι τό έργο διολισθαίνει, είναι άλλο πρόγμα άπ' θ, δι ή ίδια ή ίστορια του, τό σύνολο τών πηγών του, τών έπιδράσεών του η τών προτύπων του: είναι ένας σκληρός πυρηνας, μή άναγγίμος, μέσα στήν άκαθόριστη μάζα τών γεγονότων, τών συνθηκών, τών συλλογικών νοοτροπιών. Νά γιατί δέν διαθέτουμε ποτέ ίστορια λογοτεχνίας, άλλα μόνον ίστορια λογοτεχνών. Συνοπτικά, στή λογοτεχνία, δύο είναι τά αιτήματα: τό ένα ίστορικό, στό βαθμό πού η λογοτεχνία είναι θεορός· τό άλλο ψυχολογικό, στό βαθμό πού είναι δημιουργία. Χρειαζόμαστε λοιπόν, γιά νά τή μελετήσουμε, δύο έπιστημονικών κλάδους, διαφορετικών και ως πρός τό άντικείμενο και ως πρός τή μέθοδο. Στήν πρώτη περίπτωση, τό άντικείμενο είναι δ λογοτεχνικός θεορός, η μέθοδος είναι ή ίστορική μέθοδος σέ συνάρτηση μέ τίς πιό πρόσφατες έξελίξεις τής· στή δεύτερη περίπτωση, τό άντικείμενο είναι η λογοτεχνική δημιουργία, η μέθοδος είναι ή ψυχολογική άνιχνευση. Πρέπει νά πούμε άμεσως δτι αυτές οι δύο έπιστημες δέν έχουν διόλου ίδια κριτήρια άντικείμενοτητας και τό μειονέκτημα τών λογοτεχνικών ίστοριών συνίσταται άκριδώς στό γεγονός δτι τίς συγχέονται, κατακλύζονται άδιάκοπα τή λογοτεχνική δημιουργία μέ έπουσιώδη γεγονότα άπό τό χώρο τής ίστοριάς και συνυφαίνονται στήν πιό συνοφρυνωμένη

Ρολάν Μπάρτ

Ιστορική σχολαστικότητα ψυχολογικά δέξιώματα έξι δρισμού διμφισθήσιμα.² Μπροστά σ' αύτές τίς δυό διαδικασίες, έδω δέν ἀπαιτούμε τίποτε περισσότερο παρά μόνο λίγη τάξη.

“Ας μήν προσδοκούμε ἀπό τὴν ιστορία περισσότερα ἀπ’ ὅσα μπορεῖ νά μᾶς δώσει: ή ιστορία δέν θά μᾶς πει ποτέ τί συμβαίνει στό συγγραφέα τή στιγμή πού γράφει. Θά ἡταν πιο πρόσφροδο ν’ ἀντιστρέψουμε τό πρόδολημα καὶ νά ἐρευνήσουμε ποιά εἶναι τά στοιχεία πού ἔνα ἔργο μᾶς παρέχει γιά τήν ἑποχή του. ”Ας θεωρήσουμε λοιπόν ἀποφασιστικά τό ἔργο ὡς τεκμήριο, ὡς τό ἰδιαίτερο ἀποτύπωμα μιᾶς δραστηριότητας, τῆς δποίας, πρός τό παρόν, μᾶς ἐνδιαφέρουμε μόνον ή συλλογική μορφή. Μέ δυό λόγια, ἄς δοῦμε τί θά μπροστούσε νά εἶναι μιά ιστορία, ὅχι τῆς λογοτεχνίας, ἀλλά τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας. Γιά τήν ἐρευνα αὐτή, διαθέτουμε ἔνα κατάλληλο δοήθημα, ἄν καὶ φανερά πρόχειρο: μερικές παρατηρήσεις τοῦ *Lucien Febvre*, τίς δποίες ἀναφέρει ὁ *Claude Pichois*, σέ μιά συμβολή του στό πρόδολημα πού μᾶς ἀπασχολεῖ.³ Θά εἶναι ἀρκετό ν’ ἀντιπαραβάλονται τά σημεῖα αὐτοῦ τοῦ ιστορικοῦ προγοράμματος μέ μερικές πρόσφατες ἐγγασίες τῆς κριτικῆς γιά τό Ρακίνα, κριτικῆς ἀπό τίς πιο ἀκμαίες (ἔχει λεχθεῖ ὅτι στόν τομέα τῆς λογοτεχνίας, ιστορία καὶ κριτική εἶναι ἀκόμη ἀδιαχώριστες), γιά νά ἐντοπίσουμε δρισμένες γενικές ἐλλείψεις, νά καθορίσουμε δρισμένα καθήκοντα.

Τό πρῶτο ζήτοντα τοῦ Λ. Φέρδο εἶναι μιά μελέτη τοῦ περιβάλλοντος. Παρόλη τήν ἐπικαιρότητά του στό χώρο τῆς κριτικῆς, ὁ δρός φαίνεται ἀσαφής. “Αν πρόκειται γιά τήν πολὺ περιορισμένη ἀνθρώπινη διμάδα πού περιβάλλει τό συγγραφέα καὶ τῆς δποίας κάθε μέλος εἶναι λίγο-πολύ γνωστό (οἱ γονεῖς του, οἱ φίλοι του, οἱ ἔχθροι του), τό περιβάλλον τοῦ Ρακίνα ἔχει σκιαγραφηθεῖ πολλές φορές, τουλάχιστον στίς περιστατικές του ὅψεις· γιατί οἱ περιβάλλοντολογικές μελέτες συχνά ἥταν ἡσσονες βιογραφικές καταγραφές, ἀνεκδοτική ιστορία δρισμένων «καβγάδων». ”Αν δημοσιεύσουμε τό περιβάλλον ἐνός συγγραφέα μέ τρόπο πιό δραγανικό, πιό ἀνώνυμο, ὡς τόν τόπο τῆς πνευματικῆς συμπεριφορᾶς, τῶν ἀδηλων ταμπού, τῶν «φυσικῶν» ἀξιῶν, τῶν ὑλικῶν συμφερόντων ἐνός συνόλου ἀνθρώπων πού συνδέονται πραγματικά μέσω ταυτόσημων ἡ συμπληρωματικῶν λειτουργιῶν, κοντολογίς, ὡς μόριο κοινωνικῆς τάξης, οἱ μελέτες μειώνονται αἰσθητά. Οὐσιαστικά, ὁ Ρακίνας στή διάρκεια τῆς σταδιοδρομίας του ἀνήκε σέ τρεις κοινωνικούς περιγύρους (συχνά μάλιστα σέ δύο ταυτόχρονα): *Port Royal*, Αὐλή, Θέατρο. Γιά τούς δυό πρώτους ἡ μᾶλλον ἀκριβέστερα γιά τή διατομή τους (καὶ αὐτό εἶναι τό σημαντικό, προκειμένου γιά τό Ρακίνα), ἔχουμε τή μελέτη τοῦ *Jean Pommier* γιά

2. Ό Marc Bloch ἔλεγε ἡδη μέ ἀφορμή δρισμένους ιστορικούς: «Θέλουν νά πιστοποιήσουν ἄν πραγματοποιήθηκε σίγουρα μά ἀνθρώπινη πράξη; Δέν θά θεωρούσαν ποτέ ίκανοποιητικές καὶ τίς πιό σχολαστικές διερευνήσεις πρός αὐτή τήν κατεύθυνση. Θέλουν νά περάσουν στά αἵτια αὐτῆς τῆς πράξης; Καί ἡ πραγματική εὐλογοφάνεια τούς ίκανοποιεῖ, βασιζόμενη συνήθως σ’ ἔνα ἀπό τά ἀποφθέγματα τῆς κοινότητης ψυχολογίας, τά δποία δέν διεκδικούν περισσότερη ἢ λιγότερη ἀλήθεια ἀπό τά ἀκριβῶς ἀντίθετά τους». *Métier d’historien* (Τό ἐπάγγελμα τοῦ ιστορικοῦ), σελ. 102.

3. Cl. Pichois, «Les cabinets de lecture à Paris durant la première moitié du XIXe siècle», περ. *Annales*, Ιονίους-Σεπτέμβριος 1959, σ.σ. 521-34.

τό γιανσενιστικό καὶ κοσμικό περιβάλλον τής κόμισσας de Gramont. Ἀπό τήν ἄλλη μεριά, γνωρίζουμε τήν ἀνάλυση τοῦ Λυσιέν Γκολντμάν, κοινωνική καὶ ἴδεολογική συνάμα, γιά τή «δεξιά» πτέρυγα τοῦ γιανσενισμοῦ. Γιά τό θεατρικό περιβάλλον, δσο γνωρίζω, ἐλάχιστες εἶναι οἱ πληροφορίες, καὶ αὐτές ἀνεκδοτικές· καμιά σύνθεση. Ἐδώ, περισσότερο ἀπ’ διουδήποτε ἀλλοῦ, τό βιογραφικό γεγονός ἐκτοπίζει τό ιστορικό: ὁ Ρακίνας ἀπέκτησε κόρη ἀπό τήν *Du Parc*; Τό πρόδολημα αὐτό παρεμποδίζει τήν είσοδό μας στίς συνήθειες τοῦ κόσμου τῶν ἡθοποιῶν καὶ, συνακόλουθα, τήν ἀναζήτηση τῶν ιστορικῶν τους σημασιῶν. “Ας ὑπογραμμίσουμε ἀμέσως τό μειονέκτημα αὐτοῦ τοῦ μικρού ἀριθμητικά ἀπολογισμοῦ: ἔξαιρετική δυσκολία νά φτάσει κανεῖς στή γενικότητα ἐνός περιβάλλοντος διαμέσου ἐνός ἔργου ἡ μᾶς ζωῆς· ἀπό τή στιγμή πού ἀναζήτησε κάποια συνοχή στή μελετώμενη διμάδα, τό ἀπομονώντας τήν πελευταίαν ἀνάλυση, ἐλάχιστα εἶναι ἀπαραίτητο, ἀν ὅχι μάλιστα ἐνοχλητικό. ”Ο στόχος τοῦ Λ. Φέρδο στό *Rabelais* ἦταν πραγματικά τό περιβάλλον. Ἐδώ, ὁ Ραμπτελάι κατέχει ἐπίκεντρη θέση; Κάθε ἄλλο. Ἀποτελεῖ περισσότερο μά ἀφετηρία πολεμικῆς (δεδομένου ὅτι ἡ πολεμική εἶναι ὁ σωκρατικὸς δαίμονας τοῦ Λ. Φέρδο), οἰστρήλατο πρόσχημα γιά νά συγκροτήσει μιά πολύ προωθημένη ἐρμηνεία τῆς ἀθείας στό ΙΣΤ’ αἰώνα, μέ δυό λόγια, ἀποτελεῖ ἔνα κρυσταλλωτικό παράγοντα. Μόλις δημοσιεύσουμε τό ρόλο τοῦ συγγραφέα, μόλις πρωμοδοτήσουμε τή μελέτη τῆς «ιδιοφνίας», δσο τό περιβάλλον διαχέεται σέ ἀνέκδοτα, σέ λογοτεχνικές «περιβιδαβάσεις».⁴

Σχετικά μέ το κοινό τοῦ Ρακίνα (δεύτερο προγραμματικό σημεῖο τοῦ Λ. Φέρδο), πολλές ἐπουσιώδεις παρατηρήσεις, ἀριθμοὶ πολύτιμοι – αὐτό ἐξυπακούεται – ἀδιαίτερα μάλιστα στόν *Picard*, ἀλλά καμιά πρόσφατη σύνθεση· τό δάθος τοῦ προδόληματος παραμένει ἀνεξιχνίαστο. Ποιός πήγαινε στό θέατρο; Διαδάξοντας τήν κριτική γιά τό Ρακίνα, ἡ ἀπάντηση εἶναι: ὁ Κορνέγι (χωμένος σ’ ἔνα θεωρεῖο) καὶ ἡ *Mme de Sévigné*. Καὶ ποιός ἄλλος ἀκόμη; Ἡ Αὐλή, ἡ πόλη, τί ἦταν στήν πραγματικότητα; Ωστόσο, πολύ περισσότερο ἀπό τήν κοινωνική συγκρότηση αὐτοῦ τοῦ κοινού, θά μᾶς ἐνδιλέφερε νά γνωρίζαμε ποιά ἦταν γι’ αὐτό το κοινό ἡ λειτουργία τοῦ θεάτρου: ψυχαγωγία; ὄνειρο; ταύτιση; ἀπόσταση; συνομισμός; Ποιά ἦταν ἡ δοσολογία δλων αὐτῶν τῶν στοιχείων; Μιά ἀπλή σύγκριση μέ ἀκροατήρια πιό σύγχρονα θά έθετε τά πραγματικά ιστορικά προβλήματα. Μᾶς ἀναφέρουν παρενθετικά ὅτι ἡ *Bergerinikē* σημείωσε τεράστια ἐπιτυχία δακρύων. Ἀλλά πάλι ποιός κλαίει στό θέατρο; Θά θέλαμε τά δάκρυα τῆς *Bergerinikēς* νά μᾶς ἔδιναν πληροφορίες τόσο γι’ αὐτούς πού τά ἔχουν, δσο καὶ γι’ αὐτόν πού τά προκαλοῦν, νά μᾶς ἔδιναν μιά ιστορία δακρύων, νά μᾶς περιέργασαν, ξεκινώντας ἀπ’ αὐτά καὶ προσθέτοντας σταδιακά καὶ ἄλλα ἐνδεικτικά στοιχεία, δλη τήν εναισθησία τῆς ἑποχῆς (τυπολατρική ἡ πραγματικά φυσιολογική);, ετοι διως ἀκριβῶς ὁ *Granel*⁵ ἀνασυγκρότησε τής ἐκ-

4. Μολονότι τό *Port Royal* του ἀποτέλεσε ἀφορμή πολλῶν συζητήσεων, ὁ *Sainte-Beuve* ἔδειξε σ’ αὐτό τό ἔργο θαυμαστή ίκανότητα περιγραφής ἐνός αὐθεντικοῦ περιβάλλοντος, δπου κανένα πρόσωπο δέν ἀπόλαυσε προνομιακή μεταχείριση.

5. (Σ.τ.Μ.) M. Granet (1884-1940): γάλλος σινολόγος. Ιδρυτής τοῦ Ινστιτούτου κινεζικῶν στουδῶν τής *École des Hautes Études*. Εφάρμοσε τήν κοινωνιολογική μέθοδο στήν

Ο λογοτεχνικός Πολίτης

δηλώσεις του πένθους στήν κλασική Κίνα. Πρόκειται γιά ένα θέμα πού έχει έπισημανθεί απειρες φορές, άλλα παραμένει άκομη άνεκμετάλλευτο, παρόλο πού πρόκειται γιά τόν «προνομιούχο» αιώνα τής γαλλικής λογοτεχνίας.

Άλλο ίστορικό άντικείμενο (καθ' ύπόδειξη τοῦ Λ. Φέρδο): ή πνευματική άνδηλαστορία αυτοῦ τοῦ κοινοῦ (καὶ τῶν συγγραφέων του). Οἱ ἐνδεῖξεις δημοσίευσιν διαθέτουμε γιά τήν κλασική παιδεία εἶναι διάσπαρτες, δέν ἐπιτρέπουν τήν ἀνασυγχρότητο τοῦ νοητικοῦ συστήματος τό δόποιο προϋποθέτει κάθε παιδαγωγική. Μᾶς ἀναφέρουν, παρενθετικά πάντοτε, ὅτι ή γιανσενιστική ἐκπαίδευση ἥταν ἐπαναστατική, ὅτι περιλάμβανε διδασκαλία τῶν ἀρχαίων Ἑλληνικῶν, ὅτι τά μαθήματα γίνονταν στά γαλλικά κτλ. Δέν θά μπορούσαμε ὡστόσο νά προχωρήσουμε λίγο περισσότερο, εἴτε στή λεπτομέρεια (γιά παραδειγμα, πῶς «βιώνεται» ἔνα μάθημα), εἴτε στό βάθος τοῦ συστήματος, στή συναφή του μέ τήν τορέχουσα ἐκπαίδευση (γιατί τό κοινό τοῦ Ρακίνα δέν ἥταν ἔξολοκλήρου γιανσενικό); Κοντολογίς, δέν θά μπορούσαμε νά ἐπιχειρήσουμε τήν ἐκπόνηση μιᾶς ίστορίας, ἕστω καὶ μερικῆς, τῆς γαλλικῆς ἐκπαίδευσης; Τό κενό πάντως εἶναι ίδιαίτερα αἰσθητό στό ἐπίπεδο ἐκείνων τῶν λογοτεχνικῶν ίστοριῶν πού θά ἔπειτε ἀκριβῶς νά μᾶς πληροφοροῦν γιά καθετή πού δέν χρακτηρίζει τόν ἵδιο τό συγγραφέα, παρόλο πού άνήκει στό συγγραφέα. Στήν πραγματικήτα, ή κριτική τῶν πηγῶν παρουσίαίς εγείοι ἐνδιαφέρον δίπλα στή μελέτη τοῦ πραγματικοῦ διαπλαστικοῦ περιβάλλοντος, τοῦ περιβάλλοντος τοῦ ἐφήβου.

Ίσως μιά ἔξαντλητική βιβλιογραφία θά παρείχε τό δασικό πυρήνα τῶν ζητουμένων μας γιά δλα αὐτά τά σημεῖα. Ἐγώ λέω μόνον ὅτι ἔφτασε δι καιρός τῆς σύνθεσης, άλλα καὶ ὅτι ή σύνθεση αὐτή δέν θά μπορέσει ποτέ νά πραγματοποιηθεί μέσα στό σημερινό πλάισιο τῆς ίστορίας τῆς λογοτεχνίας. Πρόγραμμα, πίσω ἀπό τά κενά αὐτά, ὑπάρχει ἔνα φεγάδι πού, μολονότι εἶναι θέμα διπτικῆς γωνίας καὶ ὅχι πληροφόρησης, δέν παύει νά εἶναι ἔξισον θεμελιώδες: τό «κεντρομόλο» προνόμιο πού ἀπονέμεται στό συγγραφέα. Παντοῦ, δι Ρακίνας εἶναι ἐκείνος πού κλητεύει τήν ίστορία, μπροστά του, γύρω του· δέν εἶναι ή ίστορία πού ἐγκαλεῖ τό Ρακίνα. Οι αἰτίες, οἱ συγκεκριμένες τουλάχιστον, εἶναι καταφανεῖς: οἱ μελέτες γιά τό Ρακίνα εἶναι, κατά βάση, πανεπιστημιακές· δέν μποροῦν λοιπόν νά ὑπερβοῦν τό ἵδιο τό πλαίσιο τῆς ἀνώτατης ἐκπαίδευσης, παρά μόνο χρησιμοποιώντας περιορισμένα τεχνάματα: ἀπό τή μιά μεριά ή φιλοσοφία, ἀπό τήν ἄλλη ή ίστορία καὶ στό βάθος ή λογοτεχνία· ἀνάμεσα σ' αὐτές τίς ἐπιστήμες, ἀνταλλαγές δλο καὶ περισσότερες, δλο καὶ ἐγκυρότερες. Ωστόσο, τό ἵδιο

ἐπεξεργασία έθνογραφικοῦ ὑλικοῦ γιά τήν ἀρχαία Κίνα. Κυριότερες μελέτες του: *La civilisation chinoise* («Ο σινικός πολιτισμός», 1929), *La pensée chinoise* («Η σινική σκέψη», 1934), μεγάλα συνθετικά ἔργα, δόπου διαγράφεται ή ίστορική ἔξέλιξη τής ἀρχαίας Κίνας.

6. Είναι δέδαια προφανές δι τά πλάισια τῆς ἐκπαίδευσης ἀκολουθοῦν τήν ἀδειολογία τῆς ἐποχῆς τους, άλλα μέ ποικιλόμορφες ἐπιβραδύνσεις. Τήν ἐποχή δόπου δι Michelet ἔκανε ἔναρξη τῶν μαθημάτων του στό Collège de France, ή αὐτονόμηση ή μᾶλλον ή σύγχυση τῶν ἐπιστημῶν (κυρίως τῆς Φιλοσοφίας καὶ τῆς ίστορίας) ἥταν σύστοιχη πρός τή φοιτητική ίδεολογία. Καὶ σημερα; Τό πλαίσιο θρυμματίζεται· τό πρατηροῦμε μέ ἀφορμή δρισμένες ἐνδεῖξεις: προσάρτηση τῶν ἐπιστημῶν τοῦ ἀνθρώπου στόν τομέα Lettres, στήν δομομασία τῆς νέας Σχολῆς τῆς École des Hautes Études.

τό ἀντικείμενο τής ἔρευνας παραμένει προκαθορισμένο ἀπό ἔνα ἀχρηστευμένο πλαίσιο, δλο καὶ πιό ἀντίθετο στήν ἴδεα περού ἀνθρώπου πού διαμορφώνουν οἱ νέες ἐπιστήμες τοῦ ἀνθρώπου.⁶ Οἱ συνέπειες εἶναι σοδαρές: ἐστιάζοντας τά πάντα πάνω στό συγγραφέα, δρίζοντας τή λογοτεχνική «ίδιοφυτά» ώς κατεξοχήν ἐπίκεντρο τῆς παρατηρησης, ἔξορίζουμε σέ νεφελώδεις, μακρινές σφαῖρες τά πραγματικά ίστορικά ἀντικείμενα· δέν τά θίγουμε παρά μόνο τυχαῖα, καθ' δόδον· στήν καλύτερη περίπτωση, τά ἐπισημανούμε, ἀφήνοντας σ' ἄλλους τή φροντίδα νά τά ἀντιμετωπίσουν κάποτε. Έτοι, ή ούσια τῆς ίστορίας τῆς λογοτεχνίας δόδηγεται σέ ἀκληρία, ἐγκαταλειπειμένη ταυτόχρονα καὶ ἀπό τόν ίστορικό καὶ ἀπό τόν κριτικό. Θά ἔλεγε κανείς δτι στή λογοτεχνική ίστορία δόδημοποιός, δι συγγραφέας, λειτουργεῖ δπως τό γεγονός στήν «ίστορίζουσα» ίστορία⁷: κεφάλαιο δηλαδή δπωδήποτε ἔξεταστο, σ' ἔνα διαφορετικό ἐπίπεδο, κλείνει ὡστόσο κάθε προοπτική· καθαυτό ἀληθινό, δόδηγει παρόλα αὐτά σ' ἔσφαλμένη θεώρηση.

Δίχως νά θίγουμε ἀκόμη ἀγνωστα θέματα, ὀχανεῖς ἐκτάσεις πού περιμένουν τούς ἀποίκους τους, ἀς δούμε ἔνα θέμα πού έχει ἥδη ἐπεξεργαστεῖ ἔξοχα δι Πικάρδο: ή κοινωνική θέση τοῦ ἀνθρώπου τῶν γραμμάτων στό δεύτερο μισό τοῦ IZ' αιώνα. Ξεκινώντας ἀπό τό Ρακίνα, ὑπόχρεωμένος νά περιοριστεῖ σ' αὐτόν, δι Πικάρδο δέν μπόρεσε ἐδώ νά καταθέσει παρά μιά μικρή συμβόλη· μοιραία θεωρεῖ ἀκόμη τήν ίστορία ώς ὑλικό γιά ἔνα πορτρέτο. Είδε τό θέμα στό βάθος του (ό πρόλογος του εἶναι κατηγορηματικός ώς πρός

7. (Σ.τ.Μ.) «Ιστορίζουσα ίστορία» (*histoire historisante*), «περιστατικολογική ίστορία» (*histoire événementielle*), «ίστορια-ἀφήγηση» (*histoire-récit*) εἶναι δροι συνώνυμοι γιά τούς κύκλους τῆς σύγχρονης γαλλικῆς ίστορικῆς Σχολῆς ή Σχολῆς τῶν *Annales*· ὑποδηλώνουν τήν «παλιά», παραδοσιακή θετικική ίστορία. Οἱ δύο πρώτοι δροι (*histoire historisante*, *histoire événementielle*), οἱ όποιοι θεωροῦνται δόκιμοι πλέον στό λεξιλόγιο τῆς σημερινῆς ἐπιστήμης τῆς ίστορίας, ἀποδίδονται πρώτιστα στόν H. Berg καὶ, κατά δεύτερο λόγο, στόν F. Simiand, στήν πολεμική πού ἀσκήσει κατά τής ίστορίας τοῦ Ch. Seignobos (βλ. F. Braudel, *Ecrits sur l' Histoire*, Paris, Flammarion, coll. Champs, 1977, σελ. 98 καὶ 108).

Η «ίστορίζουσα ίστορία» θεωρεῖται ώς ή κατεξοχήν ίστορία τῆς μικρῆς διάρκειας, τῶν «δραχέων κυμάτων», τῆς ἐπιτάνεις, τοῦ ταχήταντον ωμούμον, τοῦ «στιγμιότυπου» (instantané), τῶν μικρῶν ταλαντώσεων καὶ τῶν σπασμαδικῶν κινήσεων, σέ ἀντίθεση μέ τήν ίστορία τῆς «μεγάλης διάρκειας» (longue durée), τοῦ βάθους, τῶν σχεδόν ἀσάλευτων δομῶν, τοῦ βραδύτατου ωμούμον.

Σταθμούς στήν ίστορία τῆς «νέας» ίστορίας, τῆς ἀμφισβήτησης δηλαδή τῶν ἀρχῶν τῆς ίστορίζουσας ίστορίας («συνέχεια», «γραμμικότητα», «γεγονός»), ἀποτελοῦν ἡ ἐμφάνιση τῆς *Révue de Synthèse historique* στής ἀρχές τοῦ αιώνα (1900), ἀπό τόν H. Berg καὶ, κατόπιν, ή ἰδρυση τῶν *Annales* (1929), ἀπό τούς M. Bloch καὶ L. Febvre. «Έκποτε, μά πλειάδα ίστοριῶν (ἀναφέρουμε ἐντελῶς ἐνδεικτικά τούς: E. Labrousse, G. Lefebvre, P. Chaunu, E. Le Roy Ladurie, Ph. Ariès, J. Le Goff, G. Duby), μέ προεξάρχοντα τόν F. Braudel, διενδρύνει καὶ ἀνανεώνει συνεχῶς τούς δρίζοντες, τίς μεθόδους καὶ τήν προβληματική τῆς «δομικής» αὐτής ίστορίας, ἀποδίδοντας ἀισθατήριαν ἔμφαση στή διαλεκτική τῆς διάρκειας, στήν ἔννοια τῆς ἀσυνέχειας (discontinuité), στήν πολλαπλότητα τοῦ ιστορικοῦ χρόνου, στή διεπιστημονική συνεργασία καὶ στή σφαιρικότητα τῆς έρευνας. Βλ. σχετικά F. Braudel, *Ecrits sur l' Histoire*, δπ. παραπ., ἀισθατέρα τό δεύτερο μέρος τοῦ βιβλίου («Η ίστορία καὶ οἱ ἄλλες ἐπιστήμες τοῦ ἀνθρώπου», σελ. 41-191) καὶ G. Barracough, *Tendances actuelles de l' Histoire*, Paris, Flammarion, coll. Champs, 1980, ἀισθατέρα τό κεφ. II («Σ' ἀναζήτηση νέων εννοιῶν καὶ νέας μεθοδολογίας», σελ. 57-82).

αύτό το σημείο), ἀλλ' αὐτό παραμένει ἀκόμη Γῇ τῆς ἐπαγγελίας· ἀναγκασμένος, λόγω τῆς πρωτοκαθεδρίας τοῦ συγγραφέα, νά μελετήσει τόσο τὴν «ὑπόθεση τῶν Σονέτων»,⁸ δόσο καὶ τὰ περιουσιακά στοιχεῖα τοῦ Ρακίνα, διὰ τοῦτο ὑποχρεώνει τὸν ἀναγνώστη τον ν' ἀναζητᾶ ἐδῶ κι ἔκει τὴν κοινωνική πληροφόρηση, τὴν σοβαρότητα τῆς δποίας διέκοινε καλά δὲ τοῦ. Οἱ πληροφορίες τοῦ ἐπίσης ἀναφέρονται μόνο στὴν κοινωνική θέση τοῦ Ρακίνα· ἀλλά καὶ αὐτή εἶναι πράγματα ἀντιπροσωπευτική; Καὶ οἱ ἄλλοι; (ἐδῶ συμπειλαμβάνονται καὶ οἱ ἡσονες – κυρίως αὐτοὶ – συγγραφεῖς). Μάταια διὰ τοῦ προσπαθεῖ διαρκῶς ν' ἀποφύγει τὴν ψυχολογική ἐρμηνεία (ἡταν «καιροσκόπος» διὰ Ρακίνας);, ἡ προσωπικότητα τοῦ Ρακίνα ἐπανέρχεται σταθερά καὶ τὸν φέρονται σε ἀμηχανία.

Μένουν ἀκόμη, μ' ἐπίκεντρο τὸ Ρακίνα, νά διερευνηθοῦν καὶ ἄλλες πολλές συμπεριφορές· ἔκεινες ἀκοιδῶς πού ἀποτελοῦν τὸ τελευταῖο σημεῖο τοῦ προγράμματος τοῦ Λ. Φέρδο: αὐτὸ πού θ' ἀποκαλούσαμε γεγονότα συλλογικῆς νοοτροπίας. Οἱ σχετικά ἐνήμεροι κριτικοί τοῦ Ρακίνα τά ἔχουν ἐπισημάνει παρενθετικά, διατυπωνόντας τὴν εὐχή κάποιος νά τὰ διερευνήσει κάποτε, ἀκόμη καὶ ἀνεξάρτητα ἀπό τὸ Ρακίνα. Ό Z. Πομιέ, γιά παράδειγμα, προδόλλει ὡς αἴτημα μιά ἰστορία τοῦ ορακινικοῦ μύθου, ή δποία, δπως εὐλόγα μποροῦμε νά φανταστοῦμε, θά ἔριχνε πολύτιμο φῶς στὴν ψυχολογία τὴν ἀστική (ἄς τὴν πούμε ἔτοι σχηματοποιώντας τὰ πράγματα), ἀπό τὸ Βολταϊδο ὡς τὸ Robert Kemp.⁹ Οἱ A. Adam, R. Jassinski καὶ J. Orcibal ἐφιστοῦν τὴν προσοχή μας πάνω στὸ «γοῦστο», τὴ θεωμακή, ἄς πούμε, χρήση τῆς ἀλληγορίας στὸ IZ' αἰώνα: τυπικό γνωρισμα συλλογικῆς νοοτροπίας, τόσο σημαντικό, κατά τὴ γνώμη μου, δσο καὶ ἡ ἀληθοφάνεια τῶν ἵδιων τῶν κλειδιῶν, ἀλλά γιά διαφορετικούς λόγους. Ό Z. Πομιέ, πάλι, θεωρεῖ ἀπαραίτητη μιά ἰστορία τῆς φαντασίας στὸ IZ' αἰώνα (καὶ κυρίως τοῦ θέματος τῆς μεταμόρφωσης).

Βλέπονται λοιπόν ὅτι οἱ στόχοι αὐτῆς τῆς ἰστορίας τῆς λογοτεχνίας, τῆς δποίας τίς ὑποχρεώσεις καταγόσανται με σημαντικό, κατά τὴ γνώμη μου, δσο καὶ ἡ ἀληθοφάνεια τῶν ἵδιων τῶν κλειδιῶν, ἀλλά γιά διαφορετικούς λόγους. Ό Z. Πομιέ, πάλι, θεωρεῖ ἀπαραίτητη μιά ἰστορία τῆς φαντασίας στὸ IZ' αἰώνα

8. (Σ.τ.Μ.) Η «διαμάχη τῶν σονέτων» (*Querelle des sonnets*). ἔτοι δνομάστηκε ἡ ἀνοικτή σύγχρονη ἀντίταλων φατιών μέσα στούς κόλπους τῆς Αὐλῆς καὶ τοῦ Θεάτρου, πού ἐκδηλώθηκε μέ δφοροῦ τὴν ταυτόχρονη παρουσίαση τῆς Φαίδρας στίς παρισινές σκηνές, τὸ Γενάρη τοῦ 1677. Προηγήθηκε ἡ Φαίδρα τοῦ Ρακίνα καὶ ἀκολούθησε ἡ τραγωδία Φαίδρα καὶ Ἰππόλιτος τὸν ποιητή J. Pradon (1644-1698), διανθισμένη μέ μιά προκλητική παρωδία τῶν ορακινικῶν στίχων τῆς Φαίδρας σε μορφή σονέτου. Δόθηκε ἀπάντηση μέ ἀντίστοιχο σονέτο, τὸν δποίου τὴν πατρότητα ἀπέδωσαν στὸν ἵδιο τὸ Ρακίνα καὶ τὸ στενό τον φίλον Boileau. Γενικότερο σύμπτωμα περίτεχνων καὶ σκοτεινῶν αὐλικῶν δολοποιῶν καὶ ἐμπαθῶν θιασαρχικῶν ἀνταγωνισμῶν, παρά προσωπική ἀντιδικία καὶ ἀναμέτρηση τοῦ Ρακίνα καὶ τοῦ Pradon, ἡ... φαίδρη σονετομάχια ἔληξε μέ «ἄνωθεν» ἐπέμβαση. Bl. R. Picard, *La carrière de Jean Racine*, Paris, Gallimard, 1961, σσ. 240-49.

9. (Σ.τ.Μ.) R. Kemp (1879-1959): γάλλος κριτικός τῆς λογοτεχνίας καὶ τοῦ θέατρου· ἀκαδημαϊκός (1956). Διετέλεσε λογοτεχνικός χρονικογράφος τοῦ περ. *Nouvelles Littéraires* (1945 κ.έ.) καὶ ὑπεύθυνος τῆς θεατρικῆς στήλης τῆς ἐφημ. *Monde*, ἀπό τὰ 1944 ὡς τὸ θάνατο του. Διαποτισμένος δπό τὰ ἱδεώδη τοῦ «κλασικοῦ ούμαντισμοῦ» καὶ τῆς ἀστικῆς φιλέλευθερης σκέψης.

νοητικά σχήματα σ' ἔνα μουσεῖο σχολαστικοῦ φορμαλισμοῦ, σάμπτως νά μήν είχαν ποτέ ὑπάρξει παρά μόνο σε κάποιες πραγματείες τῶν Ἰησουιτῶν.¹⁰ Ἐντούτοις δι Ρακίνας, πού ἔχει τὴ φήμη τοῦ πιό «φυσικοῦ» ἀπό τούς ποιητές μας, καταλλίζεται ἀπ' αὐτά. Μέσω λοιπόν αὐτῶν τῶν ὧν οητορικῶν σχημάτων, ἡ γλώσσα ἐπιδάλλει μιά δλόκληρη ἀνασύνθεση τοῦ κόσμου. Αὐτό δφεύλεται στό υφος; στή γλώσσα; Οὔτε στό ἔνα, οὔτε στό ἄλλο· ούσιαστικά, πρόκειται γιά ἔνα πραγματικό θεομό, μιά μορφή τοῦ κόσμου, ἐξίσου σημαντική μέ τὴν ίστορική ἀναπαράσταση τοῦ χώρου στούς ζωγράφους: δυστυχώς, ἡ λογοτεχνία περιμένει ἀκόμη τὸ δικό της *Francastel*.

«Ἄλλο πρόδηλημα ἐπίσης πού δέν δλέπω νά τίθεται πουθενά (οὔτε ἀκόμη καὶ στό πρόγραμμα τοῦ Φέρδο), παρά μόνον ἀπό τούς φιλοσόφους, γεγονός πού ἀναμφίβολα ἀρκεῖ γιά νά το μειώσει στα μάτια των ιστορικῶν τῆς λογοτεχνίας: τί είναι λογοτεχνία; Δέν ζητάμε παρά μόνο μιά ίστορική ἀπάντηση: τί ηταν λογοτεχνία (ἡλέη ἀλλωστε είναι ἀναχρονιστική) γιά τὸ Ρακίνα καὶ τοὺς συγχρόνους του, ποιά συγκεκριμένη λειτουργία, ποιά θέση στήν ίεραρχία τῶν ἀξιῶν τῆς ἀπέδιδαν κτλ.; Πραγματικά, δέν δλέπουμε πῶς θά μποροῦσαμε ν' ἀναλάδουμε τὴ συγγραφή μιᾶς ίστορίας τῆς λογοτεχνίας δίχως γ' ἀναρωτηθοῦμε καταρχήν γιά τό ἴδιο της τό είναι. Ἀκόμη περισσότερο, τί μπορεῖ νά είναι κυριολεκτικά μιά ίστορια τῆς λογοτεχνίας; ἀν δχι η ίστορια τῆς ἴδιας τῆς ἔννοιας τῆς λογοτεχνίας; Αὐτό τό είδος λοιπόν τῆς ιστορικῆς ὄντολογίας, πού ἀναφέρεται σε μιά ἀξία ἐλάχιστα φυσική, δέν τό δρίσκουμε πουθενά. Ἐχουμε ἀλλωστε τήν αἰσθηση ὅτι η ἔλλειψη αὐτή δέν είναι πάντοτε ἀθώα: ἀν ἀναρωτιόμαστε βασανιστικά γιά τά συμβεβηκότα τῆς λογοτεχνίας, αὐτή ἡ άθωα φράση, αὐτή η ἀκαμψία στήν κρίσι, αὐτή η σωπή, πού σκοπό ἔχουν νά μᾶς πιστοποιήσουν τὸ δκόλουθο ἀξιωμα: ὅτι πρέπει ν' ἀποκρυπτογραφήσουμε τό Ρακίνα, δχι δένδαια σε συνάρτηση μέ τά δικά μας προβλήματα, ἀλλά τουλάχιστον κάτω ἀπό τό δλέμμα μιᾶς αἰώνιας λογοτεχνίας, τῆς δποίας μποροῦμε καὶ πρέπει νά συζητάμε τούς τρόπους τού φαίνεσθαι, ἀλλά δχι καὶ τό ἴδιο τό είναι.

Ἐπανενταγμένη λοιπόν μέσα στήν ίστορια, η ούσια τῆς λογοτεχνίας δέν είναι πιά ούσια. Ἀπομυθοποιημένη, ἀλλά, κατά τὴ γνώμη μου, πολύ πιό ἐμπλούτιμην καὶ λογοτεχνία ξαναγίνεται μιά ἀπό τίς μεγάλες ἀνθρώπινες δραστηριότητες, τῆς δποίας. η μορφή καὶ η λειτουργία είναι σχετικές· μιά τέτοια ίστορια ἐπιζητούσε ἀδιάλειπτα δ. Φέμπρο. Ἀρα, μόνο στό ἐπίπεδο τῶν λογοτεχνικῶν λειτουργιῶν (παραγωγή, ἐπικοινωνία, κατανάλωση) μπορεῖ νά τεθεῖ η ίστορια καὶ δχι στό ἐπίπεδο τῶν ἀτόμων πού τίς αἰσκησαν. Μέ ἄλλα λόγια, η λογοτεχνική ίστορια δέν είναι δυνατή παρά μόνον ἀν γίνεται κοινωνιολογική, ἀν ἐνδιαφερθεῖ γιά τίς δραστηριότητες καὶ τούς θεωρούς, δχι γιά τά ἀτομα. ¹¹ Βλέπονται σε ποιά ίστορια μιᾶς δδηγεῖ τό

10. Bl. γιά παράδειγμα τό ἔργο τοῦ ιερωμένου Lamy, *La Rhétorique ou L' Art de parler* (Η οητορική η ή τέχνη τοῦ λόγου), 1675.

11. Γι' αὐτό τό θέμα, δχι. I. Meyerson, *Les Fonctions psychologiques et les Oeuvres* (Οι ψυχολογικές λειτουργίες καὶ τά ἔργα), Paris, Vrin, 1948, σελ. 223.

πρόγραμμα τοῦ Φέμπθο: στούς ἀντίποδες ἀκριβῶς τῶν λογοτεχνικῶν ἰστοριῶν πού γνωρίζουμε ὡς τώρα· τὸ ὄντος θά το ἔνανθρωπον καὶ ἐκεῖ, τουλάχιστον ἐνμέρει· ἀλλὰ ἡ δράση καὶ τὸ νόημα του θά εἶχαν ἀντίθετη φορά: οἱ συγγραφεῖς θά θεωροῦνταν ὡς μέτοχοι μᾶς θεσμικῆς δραστηριότητας, ἡ δποία τούς ὑπερβαίνει ἀτομικά, ἀκριβῶς ὅπως στὶς λεγόμενες πρωτόγονες κοινωνίες ὁ μάγος συμμετέχει στὴν μαγική λειτουργία. Αὐτή ἡ λειτουργία, ἐφόσον δέν ἔχει παγιωθεῖ σὲ κανένα γραπτό νόμο, δέν μπορεῖ νά γίνεται ἀντιληπτή παρὰ μόνο μέσω τῶν ἀτόμων πού τὴν ἀσκοῦν. ‘Ωστόσο, ἡ λειτουργία, καὶ μόνον αὐτή, συνιστᾶ ἀντικείμενο ἐπιστήμης. Τὸ ζητούμενο λοιπὸν εἶναι νά ἐπιφέρουμε στὴν λογοτεχνικὴν ἰστορία, ἔτοι δπως τὴ γνωρίζουμε, μᾶς οἰκικὴ μεταστορφή, ἀνάλογη μ' ἐκείνη πού ἔκανε πραγματοποιήσιμη τὴ μετάβαση ἀπό τὰ βασιλικά χρονικά στὴν καθαυτὴ ἰστορία. Ή συμπλήρωση τῶν λογοτεχνικῶν μᾶς χρονικῶν μέ δρισμένα νέα ἰστορικά συστατικά, ἐδῶ μᾶς ἀνέκδοτη πηγή, ἐκεῖ μᾶς ἀνανεωμένη διογραφία, δέν θά χρησίμευε σέ τίποτε: πρέπει νά σπάσουμε τὸ πλαίσιο καὶ νά μεταστρέψουμε τὸ ἀντικείμενο. Κάτω ἡ λογοτεχνία τοῦ ἀτόμου! Τὸ ξερίζωμα, θά λέγαμε μάλιστα τὸ παράδοξο, εἶναι φανερό, ἀλλὰ μᾶς ἰστορία λογοτεχνίας δέν εἶναι ἐφικτή παρὰ μόνο μ' αὐτὸ τό τίμημα· ἂς ἐπισημάνουμε ἀκόμη καὶ τὸν κίνδυνο ὅτι, ἐπανενταγμένη στὰ θεσμικὰ τῆς πλαίσια, ἡ ἰστορία λογοτεχνίας θά εἶναι ἀπλά καὶ μόνον ἰστορία.¹²

‘Ας ἀφήσουμε τώρα τὴν ἰστορία τῆς λειτουργίας γιά νά προσεγγίσουμε τὴν ἰστορία τῆς δημιουργίας, ἡ δποία ἀποτελεῖ τὸ σταθερό ἀντικείμενο τῶν ἰστοριῶν λογοτεχνίας πού διαθέτουμε. ‘Ο Ρακίνας ἔπαιψε νά γράφει τραγωδίες μετά τῇ Φαίδρᾳ. Αὐτὸ εἶναι ἔνα γεγονός· αὐτὸ τό γεγονός ὅμως παραπέμπει σέ ἄλλα ἰστορικά γεγονότα; Μποροῦμε νά τό διευρύνουμε; Πολὺ λιγό· ἡ ἀνάπτυξή του δηγεῖ κυρίως σέ βάθος. Γιά νά τοῦ ἀποδώσουμε κάποιο νόημα, δποίο καὶ ἄν εἶναι αὐτό (ώς τώρα διατυπώθηκαν τὰ πιο ἔτερο-κλητα), πρέπει ν' ἀναζητήσουμε τὴν ὑπόσταση τοῦ Ρακίνα, παρόλο πού αὐτὸ τό εἶναι νπήρε μέσα στὸν κόσμο· μέ δύο λόγια, πρέπει νά προσεγγίσουμε μᾶς ἀναπόδεικτη ὑλή, πού εἶναι ἡ ὑποκειμενικότητα. ‘Η ἀντικειμενική σύλληψη τοῦ τρόπου λειτουργίας τοῦ λογοτεχνικοῦ θεσμοῦ στὸ Ρακίνα εἶναι δυνατή· εἶναι δμως ἀδύνατη ἡ διεκδικηση τῆς ἴδιας ἀντικειμενικότητας ὅταν θελήσουμε νά συλλάβουμε τὸν τρόπο λειτουργίας τῆς δημιουργίας μέσα του. ‘Εδῶ, ἡ λογική, οἱ ἀπαιτήσεις καὶ οἱ εὐθύνες εἶναι διαφορετικές. Πρέπει νά ἐρμηνεύσουμε τὴ σχέση ἐνός ἔργου μ' ἔνα ἄτομο: πῶς νά τό ἐπιχειρή-

12. ‘Ο Γκολντμάν εἶδε σωστά τό πρόδλημα: προσπάθησε νά ὑπαγάγει τὸν Πασκάλ καὶ τὸ Ρακίνα σ' ἔνα ενιαίο δράμα· ἡ ἔννοια τῆς κομιθεωρίας, στὸ ἔργο του, εἶναι σφῶς κοινωνιολογική.

σουμε δίχως νά προσφύγουμε σέ μια ψυχολογία; Καὶ πῶς αὐτή ἡ ψυχολογία θά μποροῦσε νά εἶναι κάτι ὄλλο καὶ δχι ἐπίλογή τοῦ κριτικοῦ; Κοντολογίς, κάθε κριτική τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας, δσο ἀντικειμενική, δσο μερική καὶ ἄν ισχυρίζεται ὅτι εἶναι, δέν μπορεῖ παρά νά εἶναι συστηματική. Δέν ὑπάρχει λόγος νά μεμψιμούμε γιά τή διαπίστωση αὐτή, πρέπει δμως ν' ἀπαιτήσουμε μιάν εὐθύνητα ἀπό τή μεριά τοῦ συστήματος.

Εἶναι σχεδόν ἀδύνατο νά θίξουμε τό πρόδλημα τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας δίχως ν' ἀξιώσουμε τήν ὑπαρξη μᾶς σχέσης ἀνάμεσα στό ἔργο καὶ σέ κάτι διαφορετικό ἀπό αὐτό.. Γιά πολύ καιρό, πιστεύαμε ὅτι ἡ σχέση αὐτή ἡταν αἰτιακή, ὅτι τό ἔργο ἡταν ποιοῦν: ἐδῶ ὀφείλονται καὶ οἱ κριτικές ἔννοιες πηγή, γένεση, ἀντανάκλαση κτλ. Αὐτή ἡ ἀντιληφή τῆς δημιουργικῆς σχέσης θεωρεῖται δλο καὶ πιό εὐάλωτη: ἡ ἡξῆγηση δέν θίγει παρά ἔνα ἀσήμαντο τμῆμα τοῦ ἔργου, δπότε εἶναι γελοία, ἡ προτείνει μά χονδροειδή σχέση, τῆς δποίας ἡ τραχύτητα προκαλεῖ μύριες ἐνστάσεις (Πλεχάνοφ, ἡ ἀριστοκρατία καὶ τό μενούνετο). ‘Η ἔννοια λοιπόν τοῦ προϊόντος πραχώρησε σταδιακά τή θέση της στήν ἔννοια τοῦ σημείου: τό ἔργο ἀποτελεῖ τό σημείο ἐνός ἐπέκεινα τοῦ ἵδιου τοῦ ἔργου. ‘Ετοι, ἡ κριτική ἀποβλέπει στήν ἀποκρυπτογράφηση τῆς σημασίας, στήν ἀποκάλυψη τῶν δρῶν της καὶ κυρίως τοῦ ὅρου πού λανθάνει, τοῦ σημαντικούν. Σήμερα, ἐκείνος πού ἔχει παρουσιάσει τήν πιό συγκροτημένη θεωρία αὐτοῦ πού θ' ἀποκαλούσαμε σημασιοδοτική κριτική (critique de signification) εἶναι δ. Λ. Γκολντμάν, ἐφόσον τουλάχιστον ἡ κριτική ἀντιμετωπίζει ἔνα ἰστορικό σημαινόμενο· γιατί ἄν περιοριστοῦμε στό ψυχικό σημαινόμενο, ἡ ψυχαναλυτική καὶ ἡ σαρτρική κριτική ἡταν ἡδη σημασιοδοτικές κριτικές. ‘Έχουμε λοιπόν ἐδῶ μιά γενική κίνηση πού τείνει ν' ἀνοίξει τό ἔργο, ὅχι ώς ἀποτέλεσμα μᾶς αἰτίας, ἀλλά ώς σημαίνον ἐνός σημαινόμενου.

Μολονότι ἡ ἀκαδημαϊκή κριτική (νά τήν πῶ ἀπλούστερα: πανεπιστημιακή;) παραμένει ἀκόμη οὐσιαστικά πιστή στήν ἔννοια τῆς γένεσης (δργανική καὶ δχι δομική), συμβαίνει ἀκριβῶς δρακινικός φιλολογικός σχολιασμός ν' ἀποκρυπτογραφεῖ τό Ρακίνα ώς σύστημα σημασιῶν. Μέ ποιό τέχνασμα; Μέσω τῆς ἀλληγορίας (ἡ τοῦ κλειδιοῦ ἡ τοῦ ὑπαινιγμοῦ, ἀνάλογα με τούς συγγραφεῖς). Γνωρίζουμε ὅτι δρακίνας ὑποκινεῖ σήμερα μιά ὀλόκληρη ἀνασυγκρότηση «κλειδιῶν», ἰστορικῶν (Οροσιμάλ) ἡ διογραφικῶν (Γιαζίνσκι): ἡ Ἀνδρομάχη ἡταν ἡ Du Parc; ‘Ο Ορεστῆς εἶναι δ. Ρακίνας; Οι νεαρές Εβραῖες τῆς Εσθήρ ὑπαινίσσονταν τίς Filles de l' Enfance τῆς Τουλούζης¹³; ‘Η Αθαλία¹⁴ εἶναι δ. Γούλιελμος τῆς Οράγγης; κτλ. Εἴτε λοιπόν τή θεωροῦμε ἀκριβόλογη, εἴτε ἀσαφή, ἡ ἀλληγορία εἶναι οὐσιαστικά μιά σημασία, συνδέει ἔνα σημαίνον μ' ἔνα σημαινόμενο. Δέν θά ἐπανέλθουμε στό πρόδλημα νά ἐξετάσουμε μήπως θά

13. (Σ.τ.Μ.) Μοναχικό τάγμα καλογοριῶν, γιανσενιστικῶν τάσσων. Ιδρύθηκε στήν Τουλούζη, στά 1662, ἀπό τή Mme de Mondonville καὶ διαλύθηκε ὅσια, μέ προσωπική ἐπέμβαση τοῦ Λουδοβίκου ΙΔ', κατόπιν ισχυρῶν πλέσεων τῶν Ιησουιτῶν, στά 1686. Βλ. σχετικά R. Picard, δπ. παρατ., σσ. 410-411.

14. (Σ.τ.Μ.) Στά κείμενα τῆς Παλαιᾶς Διαθήκης ἀναφέρεται δς Γοθόλια, θυγατέρα τοῦ Ἀχαάδ καὶ τής διαδόχης Ιεζάθελ. Βλ. Βασιλεῖῶν Δ', κεφ. η' καὶ ια', καθώς καὶ Παραλειπομένων Β', κεφ. κδ' καὶ κγ'. ‘Ο Ρακίνας προφανῶς ἐπέλεξε τήν έρδαϊκή ἀπόδοση τοῦ δνόματος: ‘Ατταλιγιά (Athalyah).

ἵταν πιό ένδιαιφέρουσα ή μελέτη τῆς ἀλληγορικῆς «γλώσσας»,¹⁵ ώς γεγονότος μιᾶς ἐποχῆς, ἀπό τὴν ἔ-έξταση τῆς εὐλογοφάνειας αὐτοῦ η τοῦ ἄλλου κλει-διοῦ. Ἐπιμένουμε μόνο σέ τοῦτο: τὸ ἔργο θεωρεῖται ως «γλώσσα» κάποιου πράγματος, ἐδῶ ἐνός πολιτι-κοῦ γεγονότος, ἐκεὶ τοῦ ἰδίου τοῦ Ρακίνα.

Ἡ δυσκολία συνίσταται στὸ γεγονός διτὶ ἡ ἀποκρυ-πτογράφηση μιᾶς ἄγνωστης «γλώσσας», γιά τὴν δοποῖα δέν ὑπάρχει ἀποδεικτικό πειστήριο ἀνάλογο μέ-τη στήλη τῆς Ροζέτας, εἶναι κυριολεκτικά ἀξιώματα, ἔκτος ἂν προσφύγουμε σὲ ψυχολογικά πού στήλη τῆς Παρούλη τὴν προσπάθειαν ἀκριβειας η σύνεσης πού καταβάλλει ἡ σημασιοδοτική κριτική, ὁ συστηματικός χαρακτήρας τῆς ἀνάγνωσης ἐπανευρίσκεται σ' ὅλα τὰ ἐπίπεδα. Καταρχήν στὸ ἐπίπεδο τοῦ ἰδίου τοῦ σημαί-νοντος. Τὶ ἀκριβῶς εἶναι αὐτὸ τὸ δόποιο σημαίνει; Μιά λέξη; Ἔνας στίχος; Ἔνα πρόσωπο; Μιά κατά-σταση; Μιά τραγωδία; Τὸ σύνολο τοῦ ἔργου¹⁶; Ποιός μπορεῖ νά θεοπίσει τὸ σημαίνοντον ἔξω ἀπό μιά πορεία καθαρά ἐπαγγειακή, δηλαδή δίχως νά θέσει πρῶτα τὸ σημαίνομενο, πούν ἀπό τὸ σημαίνοντον; Καί τοῦτο, πού εἶναι ἀκόμη συστηματικότερο: τὶ κάνονται μὲ τὰ μέρη τοῦ ἔργου τὰ δόποια δέν θεωροῦμε διτὶ σημαίνοντον; Ἡ ἀναλογία εἶναι ἔνα ἀδραιό δίχτυ: τὰ τρία τέταρτα τοῦ ρακινικοῦ λόγου γλιστροῦν ἀνάμεσά του. Ἀπό τὴ στιγμή πού ἐπιχειροῦμε μιά σημασιοδοτική κριτική, πῶς θά σταματήσουμε στὰ μισά τοῦ δρόμου; Πρέπει νά παραπέμψουμε δόλο τὸ μῆ-σημαίνοντον σὲ μιά μυστη-ριώδη ἀλλημεία τῆς δημιουργίας, ν' ἀναλώσουμε σ' ἔνα στίχο θησαυρούς ἐπιστημονικῆς ἀκριβειας καί, κατόπιν, γιά τὰ ὑπόλοιπα, ν' ἀφεθοῦμε νωθρά σὲ μιά ἀντιληψη τοῦ ἔργου τέχνης κατεξοχήν μαργική; Καί τί ἀποδείξεις νά καταθέσουμε γιά μιά σημασία; Τίς πολυάριθμες καί συγκλίνοντες λιβέλογραφικές ἐνδείξεις (Ορσιππάλ); Ἐδῶ, οὕτε κάν το πιθανό δέν ἀγγί-ζουμε, μόνο τὴν εἰκασία· τὴν «ἐπιτυχία» μιᾶς ἔκ-φρασης (Γιαζίνσκι); Εἶναι χαρακτηριστικό ἀξιώμα νά συναγάγουμε τὴν ποιότητα ἐνός στίχου ἀπό τὸ «δίνωμα» τοῦ συναισθήματος πού δ στίχος ἐκφράζει. Τὴ συνοχὴ τοῦ σημαίνοντας συστήματος (Γκολντ-μάν); Αὔτη εἶναι, κατά τὴ γνώμη μου, ν' μόνη ἀπο-δεκτὴ ἀπόδειξη, ἐφόσον κάθε «γλώσσα» εἶναι ἔνα ἔξαιρετικά συντονισμένο σύστημα. Ἀλλά τότε, γιά νά φανεῖ ἡ συνοχή, πρέπει νά τὴν ἐπεκτείνουμε σ' ὅλο τὸ ἔργο, νά ἐμπλακοῦμε δηλαδή στὴν περιπέτεια τῆς ὁλικῆς κριτικῆς. Ἐτοι, ἀπ' ὅλες τίς μεριές, οἱ ἀντικει-μενικές προθέσεις τῆς σημασιοδοτικῆς κριτικῆς ὑπο-νομεύονται ἀπό τὸ σύσιαστικά αὐθαίρετο stasis κάθε γλώσσικοῦ συστήματος.

Ἡ ἴδια αὐθαιρεσία ὑπάρχει καί στὸ ἐπίπεδο τῶν σημαίνομενων. «Ἀν τὸ ἔργο σημαίνει τά παιδιά του στὴν ποιό ἐπίπεδο τοῦ κόσμου θ' ἀκινητοποιήσουμε τὴ ση-μασία; Στὴν ἐπικαιρότητα (ἀγγλική Παλινόρθωση γιά τὴν Ἀθαλία); Στὴν πολιτική κρίση (τουρκική κρίση τοῦ 1671, γιά τὸ Μιθριδάτη); Στίς «τρέχουσες ἀντιλήψεις»; Στὴν «κοσμοθεωρία» (Γκολντμάν); Καί

15. (Σ.τ.Μ.) Μεταφράζεται δόρος langage.

16. 'Ο Κάρολος δ' ἀμπιστεύεται τά παιδιά του στὴν Ἐριέττα τῆς Ἀγγλίας μέ τά λόγια: «Δέν μπορῶ νά Σάς ἀφήσω πιό ἀκριβῶς ἐνέχυρα». δ' Ἐκτορας ἀμπιστεύεται τό γιό του στὴν Ἀνδρομάχη μέ τό στίχο: «Σοῦ ἀφήνω τὸ γιό μου ώς ἐνέχυρο τῆς πίστης μου». 'Ο R. Jasinski βλέπει ἐδῶ μιά σημασιολογική σχέση· συμπεραίνει λοιπόν τὴν ὑπαρξη μιᾶς πηγῆς, ἐνός προτύπου. Γιά νά ἔκτιμησουμε τὴν πιθα-νοφάνεια μιᾶς τέτοιας σημασίας, η δόποια μπορεῖ κάλλιστα ν' ἀποτελεῖ καί ἀπλή σύμπτωση, πρέπει νά παραπέμψουμε στὴ συζήτηση τοῦ M. Bloch, ὅτ. παραπ., σελ. 60.

ἄν τὸ ἔργο σημαίνει τό συγγραφέα, η ἴδια ἀδεβαιό-τητα ξαναρχίζει: σέ ποιό ἐπίπεδο τῆς προσωπικότη-τας θά ἐντοπίσουμε τό σημανόμενο; Στό διογραφικό ἐπεισόδιο; Στό ἐπίπεδο τῶν παθῶν; Σέ μιά ψυχολο-γία τῆς ἥλικιας; Σέ μιά ψυχή ἀρχαίκου τύπου (Mau-ron); Κάθε φορά ἀποφασίζουμε νά ἐπιλέξουμε μιά βαθμίδα, ὅχι τόσο σέ συνάρτηση μέ τό ἔργο, δοσο μέ τὴν προκαθορισμένη ἰδέα πού ἔχουμε γιά τὴν ψυχο-λογία η γιά τὸν κόσμο.

Μέ διό λόγια, η κριτική πού ἀναφέρεται στὸ συγ-γραφέα (critique d' auteur) εἶναι μιά σημειολογία πού δέν τολμᾶ νά πει τ' ὄνομά της. «Ἀν τὸ ἀποτολμοῦσε, θά γνώριζε τουλάχιστον τά δοιά της, θά διακήρυξε τίς ἐπιλογές της. θά γνώριζε διτὶ δφείλει νά λαμβάνει πάντοτε ὑπόψη της δύο αὐθαιρεσίες καί, ἀρά, διτὶ πρέπει νά τίς ἀποδεχεται. Ἀπό τὴ μιά μεριά, γιά κάθε σημαίνοντον ὑπάρχουν πάντοτε πολλά πιθανά σημανό-μενα: ἔξ δοισμοῦ τά σημεία εἶναι ἀμφίσημα, η ἀπο-κυρπτογράφηση εἶναι πάντοτε μιά ἐπιλογή. Στήν Ἐσθήρ, οἱ ὑποτελεῖς Ἰσραήλιτες ὑποδηλώνουν τοὺς διαμαρτυρόμενους, τοὺς γιανσενιστές, τίς Filles de l' Enfance η τὴν ἀνθρωπότητα δόλκηρη, στεφημένη ἀπό τὴ κάρο τῆς Λύτρωσης; Ἡ Γῆ πού πίνει τὸ αἷμα τοῦ Ἐρεχθέα¹⁷ – ἐδῶ πρόκειται γιά μυθολογική χροιά, γιά ἐπιτηδευμένο υφός η γιά θραύσμα μιᾶς κατεξοχήν ρακινικῆς φαντασίωσης; Ἡ ἀπονίσια τοῦ Μιθριδάτη σημαίνει τὴν ἔξοδια κάποιουν ὑπαρκτοῦ βασιλιά η τὴν ἀτελητική σωπή τοῦ Πατέρα; Πόσα σημαίνομενα γιά ἔνα σημείο! Δέν θεωροῦμε μάταιο νά σταθμίζουμε τὴν ἀληθοφάνεια κάθε σημαίνομε-νου· λέμε μόνον διτὶ δέν μποροῦμε τελικά νά ἐπιλέ-ξουμε παρά συνυπολογίζοντας τό νοητικό σύστημα στὸ σύνολο του. »Ἀν ὑποστηρίζεται διτὶ δ Μιθριδάτης εἶναι δ Πατέρας, κάνετε ψυχανάλυση· ἄν δμας ἀπο-φανθεῖται διτὶ εἶναι δ Κορνέι, ἀνατρέχεται σ' ἔνα ψυ-χολογικό ἀξιώμα ἔξισου αὐθαιρεστοῦ δσο καί κοινό-τατο. Ἀπό τὴν ἄλλη μεριά, η ἀπόφραση νά καθηλώ-σουμε τὸ νόημα τοῦ ἔργου ἐδῶ καί ὅχι ἐκεί, εἶναι ἐπί-σης δεσμευτική.¹⁸ Στήν πλειονότητά τους, οἱ κριτικοί ἔχουν τὴν ἐντύπωση διτὶ μιά ἐπιφανειακή στάθμευση ἐγγύναται μεγαλύτερη ἀντικειμενικότητα: παραμένοντας στὴν ἐπιφάνεια τῶν γεγονότων θά τὰ ἔκτιμησουμε καλύτερα, η διστακτικότητα, η κοινοτοπία τῶν ὑπο-θέσεων θ' ἀποτελέσει τό ἐχέγγυο τῆς ἐγκυρότητάς τους. Ἐδῶ δφείλεται η σχολαστική καταγραφή τῶν γεγονότων, συγκάν ύπερδολικά λεπτόλογη, τὴν ἐρμηνεία δμως τῆς δοιάς ἀνακόπτουμε ἐπιφυλακτικά, τὴ στιγμή μάλιστα πού θά ἔριχνε περισσότερο φῶς. Ἐπισημάνουμε λόγου κάρο στὸ Ρακίνα τή μονομα-νία του γιά τὰ μάτια, ἀλλ' ἀπαγορεύουμε στὸν ἔαυτό μας νά μιλήσει γιά φετιχισμό· ἐπισημάνουμε σημεῖα ἀμφότερα, δίχως νά θέλουμε νά παραδεχτοῦμε διτὶ πρόκειται γιά σαδισμό, μέ τό πρόσχημα διτὶ η λέξη δέν ὑπῆρχε στὸ IZ' αἰώνα (εἶναι περίπου σάν ν' ἀρ-νιόμασταν ν' ἀνασυγκρότησουμε τό κλίμα μιᾶς χώρας σέ ἀλλοτινή ἐποχή, μέ τό πρόσχημα διτὶ η δενδροκι-ματολογία δέν ὑπῆρχε τότε). Σημειώνουμε διτὶ γύρω στά 1675 η δπερα ἐκθρονίζει τὴν τραγωδία, ἀλλ' αὐτή η ἀλλαγή νοοτροπίας ὑποβιβάζεται στὴν τάξη

17. (Σ.τ.Μ.) Στίχος τῆς ρακινικῆς Φαίδρας, Πρ. Β', σκ. Α'. Βλ. ἔκδοση τῶν τραγωδιῶν τοῦ Ρακίνα, Paris, Garnier-Flammarion, 1965, τόμ. Β', σελ. 215.

18. 'Ο Σάρτο ἔδειξε διτὶ η ψυχολογική κριτική (τοῦ P. Bourget, γιά παάδειγμα) ἀνέκοπτε τὴν πορεία τῆς ύπερδο-λικά νωρίς, τὴ στιγμή ἀκριβῶς πού θά ἔπρεπε ν' ἀρχίζει η ἔξηγηση. Βλ. L' Etre et le Néant (Τό εἶναι καί τὸ μηδέν), 1948, σελ. 643.

δ λογοτεχνικός Πολίτης

τῆς συγκυρίας: είναι μά από τίς πιθανές αιτίες τῆς σωπής τοῦ Ρακίνα μετά τή Φαιδρα. Αύτή δμως ἡ σύνεση είναι ἡδη μά συστηματική θεώρηση, γιατί τά πράγματα δέν σημαίνουν λιγότερο ἢ περισσότερο, σημαίνουν ἡ δέν σημαίνουν: ή Ἀποψη ὅτι σημαίνουν ἐπιφανειακά δηλώνει ἡδη ὅτι ἐπιλέγει κανείς συγκεκριμένη θέση ἔναντι τοῦ κόσμου. Κι ἐφόσον δλες οι σημασίες θεωρούνται ἐπίδοξα κυρίαρχες, πῶς νά μήν προτιμήσει κανείς ἐκείνες πού εἰσχωρούν ἀποφασιστικά στά μύχια τῆς προσωπικότητας (Μορόν) ἡ τοῦ κόσμου (Γκολντμάν), ἐκεῖ δπου ὑπάρχει τό ἐνδεχόμενο ύ' ἀναχθούμε σε μιά πραγματική ἐνότητα; Διακυβεύοντας μερικά κλειδιά, δ Γιασίνσκι ύποδηλώνει ὅτι ἡ Ἀγοριπίνα ἀπεικονίζει το Port Royal. Πολύ καλά. Ἀλλά δέν είναι φανερό ὅτι μά τέτοια ἀντιστοιχία δέν διακυβεύεται παρά μόνο στό βαθμό πού ἀπομένει στά μισά τοῦ δρόμου; "Οσο περισσότερο διευρύνουμε τήν ὑπόθεση, τόσο πιό διαφωτιστική, τόσο πιό ἀληθοφανής γίνεται· γιατί δέν μπορούμε νά ταυτίσουμε το Port Royal μέ τήν Ἀγοριπίνα παρά μόνον ἀνάγοντας τόσο τό ἔνα, δσο και τήν ἄλλη σ' ἔνα ἀπειλητικό ἀρχέτυπο, οιζωμένο στά βάθη τῆς ρωκινικῆς ψυχῆς: ή Ἀγοριπίνα δέν είναι το Port Royal παρά μόνον ἄν και τά δυό συναποτελοῦν τόν Πατέρα, στήν πλήρη ψυχαναλυτική ἔννοια τοῦ δρού.

Στήν πραγματικότητα, ή στάθμευση πού δ κριτικός ἐπιβάλλει στή σημασία δέν είναι ποτέ ἀθώα. Ἀποκαλύπτει τή στάση τοῦ κριτικοῦ, δηγει μοιραία σε μιά κριτική τῶν κριτικῶν. Κάθε ἀνάγνωση τοῦ Ρακίνα, δσο ἀπρόσωπη και ἄν προσπαθει νά είναι, ἀποτελεί ἔνα τέστ προσβολῆς. Ορισμένοι καταθέτουν τίς ἀναφορές τους: δ Μορόν είναι ψυχαναλυτικός, δ Γκολντμάν είναι μαρξιστής. Ἐμείς θά θέλαμε νά δητήσουμε τούς ἄλλους· κι ἐφόσον είναι ίστορικοι τῆς λογοτεχνικῆς δημιουργίας, πῶς ἀντιλαμβάνονται αὐτή τή δημιουργία; Τί ἀκριβῶς είναι ἔργο, κατά τή γνώμη τους;

Καταρχήν, και ούσιαστικά, μά ἀλλημεία. Ἀπό τή μιά μεριά ὑπάρχει τό ὑλικό, ίστορικό, βιογραφικό, παραδοσιακό (πηγές)· κατόπιν, ἀπό τήν ἄλλη (γιατί είναι σαφές ὅτι παραμένει ἔνα χάσμα ἀνάμεσα σ' αὐτό τό ὑλικό και στό ἔργο), ὑπάρχει ἔνα δέν-ξέρω-τί, πού ἐπενδύεται μέ ἔξεγενισμένα και ἀσαφή δινόματα: ή γενεσιονγός ὁδμή, τό μυστήριο τῆς ψυχῆς, ή σύνθεση, μέ δύο λόγια, ή Ζωή. Μέ τό χώρο αὐτό δέν ἀσχολούνται καθόλου, παρά μόνο γιά νά τόν τιμήσουν διακριτικά· ἀπαγορεύουν δμως ταυτόχρονα νά τόν προσεγγίσουμε: τούτο θά σήμαινε ἔγκατάλειψη τῆς ἐπιστήμης γιά χάρη τοῦ συστήματος. Ετσι, βλέπουμε τούς ἰδιους ἀνθρώπους νά ἔξαντλούν τήν ἐπιστημονική τους αὐστηρότητα σε μιά ἐπουσιώδη λεπτομέρεια (πόσες «δημοδροντίες» γιά μιά χρονολογία η γιά ἔνα κόμμα) και νά ἐπαναπαύονται σε μιά καθαρά μαγική ἀντίληψη τοῦ ἔργου, χωρίς νά δώσουν μάχη, δταν πρόκειται γιά τήν ούσια: ἔδω, δλες οι ἐπιφυλάξεις τοῦ πιό ἀπαιτητικοῦ θετικισμοῦ,

ἐκεῖ, ή εύκολη προσφυγή στήν αίώνια ταυτολογία τῶν σχολαστικῶν ἔξηγήσεων· ὥπως τό δπιο ἀποκοιμίζει χάρη σε μιά ὑπνωτική ἴδιότητα, ἔτοι και ὁ Ρακίνας δημιουργεῖ χάρη σε μιά δημιουργική ἴδιότητα: παράξενη ἀντίληψη γιά τό μυστήριο, ή δποία ἀδιάκοπα ἐπινοεῖ ἐπουσιώδεις αιτίες γιά νά τό δικαιολογησει· και παράξενη ἀντίληψη γιά τήν ἐπιστήμη· ἀντίληψη, ή δποία τήν μεταβάλλει σε ζηλότυπο φύλακα τοῦ ἄ-γνωστου. Τό ἀξιοπερίεργο δμως είναι ὅτι δροματικός μύθος τῆς ἔμπνευσης (γιατί τελικά ή γενεσιονγός δρμή τοῦ Ρακίνα δέν είναι τίποτε ἄλλο παρά ή λαϊκή δημοσία τῆς μούσας του) συμμαχεῖ ἔδω μ' ἔναν ὀλόκληρο ἐπιστημονικοφανή μηχανισμό. Ετσι, ἀπό τίς δύο ἀντιφατικές ἴδεολογίες,¹⁹ γεννιέται ἔνα νόθο σύστημα και ἵσως ἔνα δολικό «δίπορτο»· τό ἔργο είναι ἔλλογο η ἄλογο, ἀνάλογα μέ τίς ἀνάγκες τοῦ προβλήματος:

Εἶμαι πονλί – νά οί φτεροῦγες μον...
Εἶμαι ποντικός – ξήτω οί ἀγριοπόντικες!²⁰

Εἶμαι λόγος· νά οί ἀποδεῖξεις μον. Εἶμαι μυστήριο· ἀπαγορεύεται τό πλησίασμα. Ή ἰδέα νά θεωρούμε τό ἔργο ώς (μυστηριώδη) σύνθεση (ἔλλογων) στοιχείων δέν είναι ἵσως ούτε ἀληθής ούτε ψευδής· είναι ἀπλά ἔνας τρόπος – πολύ συστηματικός και ἔντελως ἔπερασμένος – ἀντίληψης τῶν πραγμάτων. "Άλλος τρόπος, ἔξισου ἰδιότυπος, είναι νά ταυτίζει κανείς μοιραία τό συγγραφέα, τίς ἔρωμένες του και τούς φύλους του μέ τούς ἥρωές του. Ο Ρακίνας είναι ὁ Ὁρέστης στά είκοσιέξι τον χρόνια, δ Ρακίνας είναι ὁ Νέφων, δ Ἀνδρομάχη είναι δι Du Parc, κτλ. Πόσες παρόμοιες προτάσεις στή ρωκινική κριτική, ή δποία δικαιολογεῖ τό ὑπέρμετρο ἐνδιαφέρον της γιά τίς συναναστροφές τοῦ ποιητῆ, ἐλπίζοντας ὅτι θά τίς ξαναδρεῖ διοχετευμένες (ἀκόμη μά μαγική λέξη) στά πρόσωπα τῆς τραγωδίας. Τίποτε δέν δημιουργεῖται ἐκ τοῦ μηδενός· αὐτός δ νόμος τῆς δργανικῆς φύσης μεταφέρεται διλχως τήν παραμικρή σκιά ἀμφιβολίας στή λογοτεχνική δημιουργία: δ δραματικός ἥρωας δέν μπορεῖ νά γεννηθεῖ παρά ἀπό ἔνα πραγματικό πρόσωπο. "Αν τουλάχιστον θεωρούσαν ὅτι δ γενεσιονγός μορφή ἀποτελεί μά ἀδιαφοροποίητη ἐνότητα, ὃστε νά είναι δυνατή η σύλληψη τῆς φαντασιακῆς περιοχῆς τῆς δημιουργίας· ἀπεναντίας, μάς προτείνουν τίς πιό περιστατικές μυῆσεις, σάμπως νά ἥταν ἀποδεδειγμένο ὅτι τό ἔγά συγκρατεῖ μόνο τά πρότυπα πού δέν μπορεῖ νά μετασχηματίσει· ἀνάμεσα στό πρότυπο και στό ἀντίγραφό του, θεωρούμε ἀπαραίτητο ἔνα διάμεσο δρο, ἀπλούδη, ἐπιφανειακό: ή Ἀνδρομάχη ἀναπαράγεται τήν Du Parc γιατί και οι δύο ἥταν χῆρες, πιστές και είχαν ἔνα παιδί· δ Ρακίνας είναι ὁ Ὁρέστης γιατί είχαν τό διο πάθος κτλ. Αύτή είναι μά ἀπόλυτα κοντόφθαλμη ἀποψη γιά τήν ψυχολογία. Καταρχήν, ἔνας δραματικός ἥρωας μπορεῖ νά δφείλει τή γένεσή του δχι σ' ἔνα πραγματικό πρόσωπο, ἀλλά σέ κάτι ἄλλο: σέ μιά παρόμηηση, σέ μιά ἐπιθυμία, σέ

19. Ο H. Mannheim ἔδειξε σωστά τόν ἰδεολογικό χαρακτήρα τοῦ θετικισμοῦ, γεγονός πού δέν ἀνέκοψε δέδαια διόλου τή γονιμότητά του. *Idéologie et Utopie* ('Ιδεολογία και Ούτοπια), Rivièrē, 1956, σελ. 93.

20. (Σ.τ.Μ.) Στίχοι ἀπό τό μόθο τοῦ La Fontaine, *La chauve-souris et les deux belettes* ('Η νυχτερίδα και οι δύο νυφίτες), δπου η νυχτερίδα ἄλλοτε ἐμφανίζεται ώς πουλί, ἄλλοτε ώς ποντικός. Βλ. La Fontaine, *Fables, Contes et Nouvelles*, Paris, Gallimard, Bibl. de la Pléiade, 1954, σελ. 55.

Ρολλάν Μπάρτ

μιά αντίσταση ή, ακόμη άπλουστερα, σ' ένα είδος ένδογενούς δργάνωσης της τραγικής κατάστασης. Και, προπάντων, ένα υπάρχει πρότυπο, τό νόημα της σχέσης δέν είναι υποχρεωτικά άναλογικό: ύπαρχουν άλληλουχίες άνετοραμμένες, άντιφραστικές θά μπορούσαμε νά πούμε· δέν χρειάζεται μεγάλη τόλμη γιά νά φανταστούμε ότι στη δημιουργία τά φαινόμενα της άπαρονησης και της άναπλήρωσης είναι έξισου γόνιμα μέ τά φαινόμενα της μίμησης.

Έδω, προσεγγίζουμε τό άξιωμα πού διέπει κάθε παραδοσιακή άντιληψη γιά τή λογοτεχνία: τό έργο είναι μίμηση, έχει πρότυπα και ή σχέση άνάμεσα στό έργο και στά πρότυπα δέν μπορεῖ παρά νά είναι άναλογική. Ή Φαίδρα φέρνει στό προσκήνιο μιά αίμομικτική έπιθυμία· σύμφωνα με τό δόγμα της άναλογίας, θ' άναξητήσουμε στή ζωή τού Ρακίνα μιά αίμομικτική σχέση (ό Ρακίνας και οι κόρες της Du Parc). Άκομη και δι Γκολντμάν, πού τόσο προσεκτικά φροντίζει νά πολλαπλασιάζει τίς διασυνδέεις άνάμεσα στό έργο και στό σημαντόμενό του, ένδιδει στό άναλογικό άξιωμα: έφόσον δ Pascal και δ Ρακίνας άνήκουν σέ μιά πολιτικά άπογοντευμένη κοινωνική διμάδα, ή κοσμοθεωρία τους θ' άναπαραγάγει αυτή την άπογοντευση, σάμπως δ συγγραφέας νά μήν είχε άλλη δυνατότητα παρά ν' άντιγράψει κυριολεκτικά τόν έαυτό του.²¹ "Αν διμως τό έργο είναι δ, τι άκριδως δ συγγραφέας δέν γνωρίζει, δ, τι δέν ζει; Δέν χρειάζεται νά είναι κανέις ψυχαναλυτής γιά ν' άντιληφθεί δι μιά πράξη (και ίδιαίτερα μιά λογοτεχνική πράξη πού δέν άναμένει καμάι έπικύρωση άπό τήν άμεση πραγματικότητα) μπορεῖ κάλλιστα ν' αποτελεῖ τό άνετοραμμένο σημείο μιάς πρόθεσης. δι, λόγου χάρη, κάτω άπό δρισμένες συνθήκες (τών δοπιών άκριδως ή διερεύνηση θά έπεσε ν' αποτελεῖ τό καθηκόν της κριτικής), δ πιστός Τίτος ένδέχεται, σέ τελευταία άναλυση, νά σημαίνει τόν άπιστο Ρακίνα, δι δ Ορέστης ίσως είναι αυτό άκριδως πού δ Ρακίνας πιστεύει πώς δέν είναι κτλ. Πρέπει νά προχωρήσουμε άκριμη περισσότερο, ν' άναρωτηθούμε μήπως ή κύρια προσπάθεια της κριτικής πρέπει νά συγχλίνει μάλλον σέ διαδικασίες παραμόρφωσης παρά σέ διαδικασίες μίμησης. άν υπόθεσουμε δι τεκμηριώνουμε τήν άπαρενή ένός προτύπου, ένδιαφέρον έχει νά δείξουμε σέ τί παραμορφώνεται, άναιρείται η άκομη και έξαφανίζεται αυτό τό πρότυπο. η φαντασία είναι παραμορφωτική. η ποιητική δραστηριότητα συνίσταται στήν άλλοιση τών είκονων: η πρόταση αυτή τού Bachelard φαντάζει άκομη σάν αύρεση, στό βαθμό πού η θετικιστική κριτική έξακολουθεῖ ν' απονέμει ύπερέμετρα προνόμια στήν μελέτη τών πηγών.²²

Άναμεσα στό άξιόλογο έργο τού Knight, πού καταγράφει δλα τά δάνεια τού Ρακίνα άπό τήν Έλλάδα, και στό έργο τού Μορόν, πού προσπαθεῖ νά κατανοήσει πώς τά δάνεια αυτά παραμορφώθηκαν, ήσ μᾶς έπιτραπει νά θεωρήσουμε δι τό δεύτερο προσεγγίζει περισσότερο τό μυστικό της δημιουργίας.²³

21. Πολύ πιό άκαμπτος άπό δ, τι δ Γκολντμάν, ένας άλλος μαρξιστής, δ G. Thomson, υποστηρίζει μιά χονδροειδή άναλογική σχέση άνάμεσα στήν άνατροπή τών άξιων κατά τόν E' π.Χ. αιώνα, τίς έπιπτάνεις τής δόπιας διαβάλεπι στήν άρχαια έλληνική τραγωδία και στή μετάβαση άπό τήν άγροτική στήν άμπορευματική οίκονομια, πού συνεπάγεται τήν αιφνίδια προώθηση τού νομιματικού συστήματος.

22. Γιά τό μύθο τών πηγών, δλ. Bloch, δπ. παραπ., σελ. 6 και 15.

23. Δέν υπάρχει κανένας λόγος ώστε η κριτική νά έκλαμψει τίς λογοτεχνικές πηγές ένός έργου, ένός ήσωα ή μᾶς

Τούτο ένισχύεται άκομη περισσότερο άπό τό γεγονός δι τι και ή άναλογική κριτική είναι τελικά έξισου έπισφαλής, δσο και ή άλλη. Κυριευμένη άπό τή μονομανία, τολμώ νά πώ, τής «άνιχνευσης» δμοιοτήτων, δέν γνωρίζει πιά παρά μιά πορεία: τήν άναγωγή· άπό ένα υποθετικό γεγονός, έξαγει συμπεράσματα πού πολύ εύκολα θά θεωρηθούν ώς δέδαια, άρθρώνει ένα συγκεκριμένο σύστημα σέ συνάρτηση μέ μιά συγκεκριμένη λογική: άν ή Ανδρομάχη είναι ή Du Parc, τότε δ Πύρρος είναι δ Ρακίνας κτλ. "Αν γράφει δ Γιαζίνσκι, καθοδηγούμενος άπό τόν «Τρελό καδγά» (*La Folle Querelle*),²⁴ μπορούσαμε νά θεωρήσουμε ώς πιθανή μιά άτυχη έρωτική περιπέτεια τού Ρακίνα, ή γένεση τής Ανδρομάχης θά ήταν σαφής. Τήν έπιζητούμε και, φυσικά, τή δρίσκουμε. Οι δμοιοτήτες πολλαπλασιάζονται δπως περίπου τά άλλοθι στήν παρανούκή γλώσσα. Δέ πρέπει νά μεμψιμοιδούμε γι' αυτό, άφού ή κατάδειξη μιᾶς συνοχής στοιχειοθετεῖ πάντοτε ένα δμορφο κριτικό θέαμα· δέν είναι δμως δλοφάνερο δι, άν τό έπεισδιακό περιεχόμενο τής άποδειξης είναι άντικευμενικό, τό άξιωμα πού νομιμοποιει τήν άναξητήση του είναι έντελως συστηματικό: "Αν αυτό τό άξιωμα είναι έγκυρο, άν τό γεγονός, δίχως νά άρουμε τίς παραδοσιακές έγγυησεις τής συγκρότησής του, έπαινε τελικά ν' άποτελεί τό έπιστημονικοφανές άλλοθι μιᾶς ψυχολογικής έπιλογής, τότε, μέσω μιᾶς παράδοξης άναστροφής, δ άκαδημαϊσμός θά γινόταν έπιτέλους γόνιμος, στό βαθμό πού θ' άνοιγόταν σέ σημασίες έκδηλα σχετικές και ίχι πλέον σέ σημασίες ποικιλμένες μέ τά χρώματα μιᾶς αιώνιας φύσης. Ο P. Γιαζίνσκι ίσχυρίζεται δι τό «βαθύτερο έγώ» τροποποιείται άπό τίς καταστάσεις και τίς συγκυρίες, άρα άπό τά διογκαφικά δεδομένα. Αινή δμως ή άντιληψη τού έγώ άπομακρύνεται τόσο άπό τήν ψυχολογία, έτσι δπως μπορούσαν νά τή φανταστούν οι σύγχρονοι τού Ρακίνα, δσο και άπό τίς σημερινές άντιληψεις γιά τίς δοπιες τό έσωτερο έγώ είναι άκριδως έκεινο πού δρίζεται άπό μιά σταθερότητα δομῆς (ψυχανάλυση) η άπό μιά έλευθερία πού δημιουργεῖ τή διογκαφία, άντι νά προσδιορίζεται δπ' αυτήν (*Sάρτο*). Στήν πραγματικότητα, δ Γιαζίνσκι προδιάλει τή δική του ψυχολογία πάνω στό Ρακίνα, δπως άλλως δι καθένας μας· δπως δ Adam, πού έχει κάθε δικαιωμά νά ίσχυρίζεται δι τή τάδε σκηνή τού Μιθριδάτη διεγέρει «δι, τι καλύτερο έχουμε μέσα μας». κρίση έξαιρετικά κανονιστική, έντελως νόμιμη, ύπό τόν δρο δμως νά μή χαρακτηρίζει, λίγο παραπάτω, «παράλογη και διάθερη» τήν έδημηνεία τού Spitzer γιά τήν άφηρηση τού Θηραμένη. Θά τολμήσει κανέις νά πει στόν Z. Πομιέ δι δ άκαδημαϊσμός του άρεσει γιατί άκριδως διαγράφει προτιμήσεις, δσμίζεται αυτά

καταστάσεις ώς πραγματικά γεγονότα: άν δ Ρακίνας έπιλεγε τόν Τάκιτο, αινό σημαίνει δι τήν υποτάχουν ίσως στόν Τάκιτο δρισμένες φαντασίασεις: δ Τάκιτος έπιστης βασίζεται σέ μια ψυχολογική κριτική, μέ δλες τίς έπιλογές και τίς άδεβαστητές της.

24. (Σ.τ.Μ) *La Folle Querelle ou la critique d' Andromaque* (Ο «Τρελός Καδγάς» η ή κριτική τής Ανδρομάχης): πρόκειται γιά θεατρικό έργο τού ποιητή Thomas de Subligny, σύγχρονου τού Ρακίνα, δ δποίος άνηκε στό «άντιπαλο στρατόπεδο», στόν κύκλο δηλαδή τών «Μολιερών». Οι σχέσεις τών δυο μεγάλων ποιητών, μετά άπό μιά δραχύτατη περιόδο συνεργασίας, ήταν στό έπακρο τεταμένες. Ετοι, άμεσως μετά τήν παρουσίαση τής Ανδρομάχης, οι άντιπαλοι κινικοί κύκλοι, «διά χειρός» Subligny, άντιπαραθέτουν τόν «Τρελό Καδγά», παρωδία τής φαντικής τραγωδίας. Βλ. σχετικά R. Picard, δπ. παραπ., σσ. 134-136.

δ Λογοτεχνικός Πολίτης

καὶ δχι ἐκεῖνα τά θέματα, μέ δυό λόγια, γιατί συνιστᾶ τό ζωντανό προσωπεῖο δρισμένων μονομαντῶν; Θά πάψει κάποτε νά θεωρεῖται ιερόσυλο τό δικαίωμα νά ψυχαναλύσουμε τό ἴδιο τό Πανεπιστήμιο; Καί, γιά νά ἐπανέλθουμε στό Ρακίνα, μπορεῖ νά σκεφτεῖ κανείς δτι εἶναι δυνατή ή ἀποδιάρθρωση τοῦ ρακινικοῦ μύθου δίχως νά θιγούν δλοι οι κριτικοί πού ἔχουν μιλήσει γιά τό Ρακίνα;

Θά είχαμε κάθε δικαίωμα νά ζητήσουμε ἀπ' αὐτήν τήν ψυχολογία ή δποία έδραιώνει τήν ἀκαδημαϊκή κριτική καὶ ή δποία, σέ γενικές γραμμές, εἶναι ἐκείνη πού δέσποζε κατά τήν ἐμφάνιση τοῦ λανσονικοῦ συστήματος, νά συνανιέσει σέ μιά μικρή ἀναγένωσή της,²⁵ ν' ἀκολουθεῖ λιγότερο πιστά τόν Θéodule Ribot.²⁶ Δέν ζητοῦμε δμως ούτε κανάντο, ἀλλ' ἀπλά καὶ μόνο νά δηλώνει τίς ἐπιλογές της.

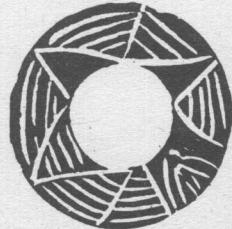
Ἡ λογοτεχνία παρουσιάζεται στήν ἀντικειμενική ἔρευνα μέσω τοῦ συνόλου τῶν θεωρικῶν τῆς δψεων (μιλονότι ἔδω, ὅπως καὶ στήν ίστορία, ὁ κριτικός δέν ἔχει κανένα συμφέρον ν' ἀποκρύπτει τήν δική του στάση). "Οοσον ἀφορά τήν ἄλλη πλευρά τῶν πραγμάτων, δηλαδή τήν πολύ λεπτή σχέση πού συνδέει τό ἔργο μέ τό δημιουργό του, πῶς νά τή θίξουμε, ἀν δχι μέ δρους δεσμευτικούς; Ἀπ' δλες τίς προσεγγίσεις τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης, ή ψυχολογία εἶναι ή πιό ἀστάθμητη, ή περισσότερο σφραγισμένη ἀπό τήν ἐποχή της. Γιατί, στήν πραγματικότητα, ή γνώση τοῦ ἐσώτερου ἔγώ εἶναι ἀπατηλή: ὑπάρχουν μόνο διαφορετικοί τρόποι γιά νά τό ἐκφράσει κανείς. Ὁ Ρακίνας προσφέρεται σέ πολλές «γλώσσες»: ψυχαναλυτική, υπαρξιακή, τραγική, ψυχολογική (μποροῦμε νά ἐπινήσουμε καὶ ἄλλες). Θά ἐπινήσουμε καὶ ἄλλες· καμιά δέν εἶναι ἀθώα. Ωστόσο, ή ἀναγνώριση αὐτῆς τῆς ἀδυναμίας νά πούμε τήν ἀλήθεια γιά τό Ρακίνα ίσοδυναμεῖ ἀκριβῶς μέ τήν ἀναγνώριση τελικά τοῦ ἰδιότυπου status τῆς λογοτεχνίας, τό δποίο δφείλεται σ' ἔνα παράδοξο: ή λογοτεχνία εἶναι τό σύνολο ἐκείνο τῶν ἀντικειμένων καὶ τῶν κανόνων, τῶν τεχνικῶν καὶ τῶν ἔργων, ή λειτουργία τῶν δποίων στή γενική οίκονομία τῆς κοινωνίας μας στοιχειοθετεῖ ἀκριβῶς τή θεμοποίηση τῆς ὑποκειμενικότητας. Γιά νά παρακολουθήσει τήν κίνηση αὐτή, ὁ κριτικός δφείλει νά γίνεται δ ἴδιος παράδοξος, νά δηλώνει αὐτή τή μοιραία ἐπιλογή (pari fatal),²⁷ ή δποία τόν ὑποχρεώνει νά μιλᾶ γιά τό Ρακίνα ἔτοι καὶ δχι ἀλλιώς: δ ἴδιος ἄλλωστε ὁ κριτικός ἀποτελεῖ μέρος τῆς λογοτεχνίας. Ὁ πρῶτος ἀντικειμενικός κανόνας ἀπαιτεῖ ἔδω νά προδηλώσουμε τό σύστημα ἀνάγνωσης, ἐφόσον ἔξυπνονεῖται δτι δέν ὑπάρχει ἀνάγνωση ούδετερη. Ἀπ' δλες τίς μελέτες πού ἔχω ἀναφέρει,²⁸

25. (Σ.τ.Μ.) Th. Ribot (1839-1916): γάλλος φιλόσοφος καὶ ψυχολόγος· ἀπό τούς πρωτοσάτες στόν ἀγώνα γιά τήν αὐτονόμηση τῆς ψυχολογίας ὡς ἐπιστήμης «ἀντικειμενική», αὐτονόμηση τῆς κοινωνίας στίς ἀρχές τῆς διολογίας.

26. (Σ.τ.Μ.) Pari: πρόκληση, στοίχημα, διακύβευση· βασικός δρος τοῦ ἔργου τοῦ Πασκάλ, *Oī Σκέψεις*, δ δποίος προσδιορίζει τήν ἀνθρώπινη ὑπαρξη μέσα στόν κόσμο καὶ προσδιορίζει τήν σύνθετη τρόπων συστατικῶν στοιχείων: τήν διακύβευσης (risque), τήν πιθανότητας ἀποτυχίας (possibilité d'échec) καὶ τής ἐλπίδας ἐπιτυχίας (espoir de réussite). Γιά τή σημασία τοῦ δροού καὶ τήν «τύχη» του στό χώρο τῆς φιλοσοφίας, δλ. L. Goldmann, *Le dieu caché*, Paris, Gallimard, 1955, σσ. 315-337. Γιά τή λειτουργία τοῦ δροού στό κείμενο τοῦ Μπάρτ, δλ. S. Doubrovsky, *Pourquoi la nouvelle critique*, Paris, Denoël/Gonthier, 1966, σελ. 90.

27. — A. Adam, *Histoire de la littérature française au XVIIe siècle*, Domat, 1958, τόμ. IV.

δέν ἀμφισβητῶ καμιά, μπορῶ μάλιστα νά πῶ δτι, γιά διαφορετικούς λόγους, τίς θαυμάζω δλες. Θίλομαι μόνο γιατί ἀναλώθηκε τόσος μόχθος γιά χάρη ἐνός συγκεχυμένου προβλήματος: γιατί, ἀν θέλουμε νά συντάξουμε λογοτεχνική ίστορία, πρέπει ν' ἀπαρνηθοῦμε τό ἀτομο Ρακίνας, νά στραφοῦμε ἀποφασιστικά στό ἐπίπεδο τῶν τεχνικῶν, τῶν κανόνων, τῶν τελετουργιῶν καὶ τῶν συλλογικῶν νοοτροπιῶν· καὶ ἀν θέλουμε, γιά δποιοδήποτε λόγο, νά είσχωρήσουμε στό βάθος τοῦ Ρακίνα, ἀν θέλουμε νά πούμε ἔστω καὶ μιά λέξη γιά τό ρακινικό ἔγώ, πρέπει ν' ἀποδεχτοῦμε τό γεγονός δτι καὶ ή πιό ταπεινή γγώση γίνεται μονομιᾶς συστηματική καὶ δ πιό ἐπιφυλακτικός κριτικός προσβάλλει πλέον ώς ἐντελώς ίστορικό καὶ ὑποκειμενικό δν.

— M. Bloch, *Apologie pour l' histoire ou Métier d' historien*, A. Colin, 1959³.

— L. Goldmann, *Le dieu caché*, Gallimard, 1955.

— M. Granet, *Études sociologiques sur la Chine*, P.U.F., 1953.

— R. Jasinski, *Vers le vrai Racine*, A. Colin, 1958, 2 τόμοι.

— R.C. Knight, *Racine et la Grèce*, Boivin, 1950.

— Ch. Mauron, *L'inconscient dans l'oeuvre et la vie de Racine*, Ophrys, 1957.

— J. Orcibal, *La Genèse d' Esther et d' Athalie*, Vrin, 1950.

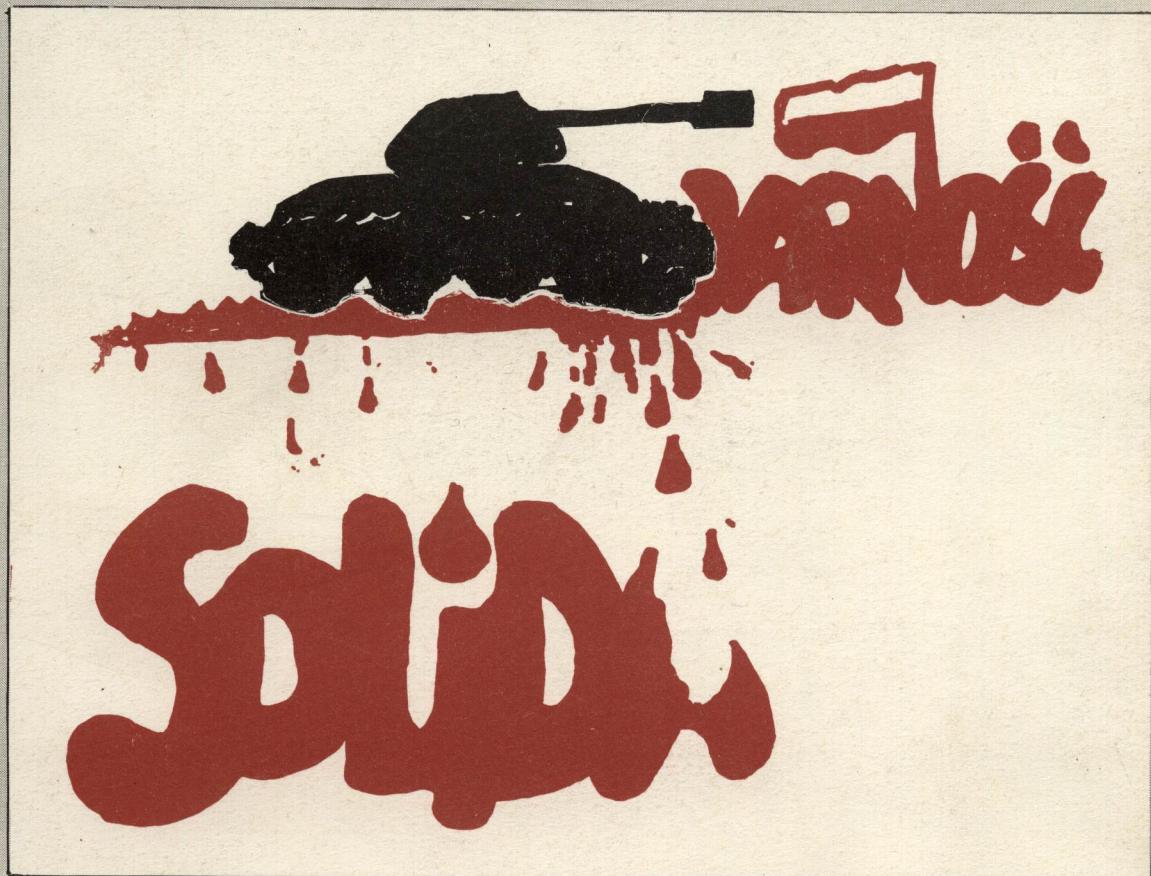
— R. Picard, *La carrière de Jean Racine*, Gallimard, 1956.

— J. Pommier, *Aspects de Racine*, Nizet, 1954.

— Thierry Maulnier, *Racine*, Gallimard, 1947.

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Τό πρόγραμμα της
Αλληλεγγύης

‘Ο λογοτεχνικός Πολίτης

Μηνιαία έπιθεώρηση ● τεύχ. 47-48 ● Ιανουάρ.-Φεβρ. 1982 ● 150 δρχ.